

INDOKTRINACE ČLENŮ KSČ BĚHEM TZV. DNŮ KOMUNISTICKÉ VÝCHOVY 1948-1949: ORGANIZACE, IDEOLOGICKÉ ZÁZEMÍ, LOKÁLNÍ PRŮBĚH

Václav Kaška

‘Communist Education Days’, the Indoctrination of Czechoslovak Communist Party Members in the 1948–1949: Organization, Ideological Background, and Local Practice

This article examines a form of Party training in Czechoslovakia called DKV (*Dny komunistické výchovy* – Communist Education Days). This programme of mass indoctrination of Czechoslovak Communist Party members after the Communist takeover in February 1948 ran from August 1948 and to June 1949. The article is more generally focused on the reconstruction of everyday life within the local Party networks. It first considers the formal aspects of the DKV. Here, Party members attended lectures on a topic of the month, familiarizing themselves with the basic doctrines of Marxism-Leninism. The article reconstructs the running of the DKV in Brtnice (in the Jihlava region) and Břežany (in the Znojmo region), demonstrating that the demands of Party headquarters were considerably adapted to local circumstances and that the whole operation ended up being not quite as intensive as Party headquarters had planned. The two local organizations considered in the article often preferred other, more urgent activities, to the ideological equipping of its members. When indoctrination eventually did take place there was not as much of it as Party headquarters had planned, nor was it of the quality they had anticipated.

Václav Kaška (1978), působí jako doktorand na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, 12374@phil.muni.cz

Po státním převratu v únoru 1948 se špičky rychle rostoucí Komunistické strany Československa musely vypořádat s otázkou, jakým způsobem dosáhnout toho, aby zejména noví členové i funkcionáři strany co nejlépe ovládli základy tzv. marxismu-leninismu. K tomu mělo podle sovětského vzoru pomoci stranické školení.

Než se jednou z podob stranického školení začneme zabývat, zastavme se u třech základních pojmů, s nimiž budeme pracovat. Totalitární režimy se mají vyznačovat tím, že narozdíl od jiných režimů výrazněji instrumentalizují různé pojmy. Využívají je jako nástroj pro potírání nepřátel, aniž by byl definován jejich obsah.¹ Pojmy jsou značně sémanticky tvárné, přičemž o aktuálním významu a obsahu určité formy rozhodují ti, kdo právě disponují mocí. Konstituuje se tak instrument pro možnost určité skupiny, označující se jako my, jednat a své jednání legitimizovat.²

Marxismus-leninismus byl základním dobovým politicko-společenským pojmem vztahujícím se k ideologickému zázemí strany. V následující studii budeme tento pojem také používat. Jeho dobové užití a sémantika si však vyžadují krátké vysvětlení.³ Zdroje významů marxismus-leninismu tvořily hlavně brožury s díly klasiků hnutí a jejich proměnlivá interpretace. Marxismus-leninismus byl v námi sledovaném období traktován jako nejdědečtější, logický a uzavřený koncept pro řízení společnosti, který je lékem na všechny negativní sociální a politické jevy.⁴ Z dnešního pohledu byl marxismus-leninismus označením pro sovětský, ortodoxní marxismus, nebo – chcete-li – pro leninismus-stalinismus. Vedle této rozdílné časové interpretace existuje rovněž hiát mezi pojmem a historickou realitou, k níž byl vztahován. Již jsme připomněli, že v nedemokratických systémech existuje řada pojmů, jejichž významy jsou různé zamlžovány a jejichž propojení se skutečností je značně mocensky zmanipulované.⁵ Nezapomínejme ale, že marxismus-leninismus

1 JAN MĚCHÝŘ, *Budování socialismu a neokapitalismu v našich zemích. Pokus o srovnání*, Studie k sociálním dějinám 9/2001, s. 290; TÝŽ, *O dějinách KSČ a některých problémech při jejich vykladu*, Soudobé dějiny 3/2003, s. 362-363. Měchýř přirovnává historika k provazochodci, pod nímž zeje propast plná neznalosti základních pojmů. Ptá se, jak vysvětlit slova jako například šmeralismus, trockismus nebo linie, a upřednostňuje vysvětlování pojmů před popisem dějů.

2 JAROSLAV IRA, *Dějiny politických pojmů: nové roviny, nové přístupy a nové otázky*, DTK 1/2004, s. 225.

3 V tomto odstavci, zabývajícím se pojmy, jsme vycházeli především z analýz REINHARTA KOSEL-LECKA, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, Cambridge 1985, s. 79n. Koselleck historiky upozorňuje, že nemohou s pojmy nakládat svévlnně, například přenášet soudobé pojmy bez vysvětlení do minulosti. Vymezuje *Begriffsgeschichte* jako metodologicky nezávislou, avšak potřebnou součást sociálních dějin. Jeho dějiny pojmů mají propojovat sémaziologii s onomaziologií i synchronii s diachronií. Jinými slovy, zájímají ho jak vztahy mezi formou a obsahem pojmů, tak jejich stálost a proměna. Náplní *Begriffsgeschichte* má podle Kosellecka být také analýza rozdílů nebo shod mezi pojmy zakotvenými v pramenech a vědecky vymezenými, soudobými kategoriemi.

4 ZYGMUNT BAUMAN, *Intimations of Postmodernity*, London 1992, s. 166-167 – cituji podle ZDENĚK KONOPÁSEK, *Reflexivní autobiografie interpretací post/komunistického Východu k porozumění post/modernímu Západu*, in: *Otevřená minulost*, (ed.) Zdeněk Konopásek, Praha 1999, s. 362-363; BERNARD-HENRI LÉVY, *Sartrovo století*, Brno 2003, s. 158-159.

5 RIO PREISNER, *Až na konec Česka*, Purley 1987, s. 263.

nebyl obsahově vyprázdněný a souvisel s dobovým sociálním a politickým kontextem. Ať už například představoval instrument k ovládnutí členů strany, nebo byl horizontem očekávání i platformou pro nadšené budovatele nového světa, zkrátka měl své rozmanité funkce a způsoby používání.⁶ Uvědomujeme si, že při používání pojmu marxismus-leninismus si mnozí vybaví zásadně odlišné obsahy. V této studii jej budeme používat v jeho dobové platnosti.⁷ To znamená, že marxismus-leninismus pro nás bude představovat časoprostorově podmíněný soubor textů/promluv, například indoktrinačních brožur, ideologických článků v novinách či různých referátů stranických funkcionářů.

Marxismus-leninismus lze považovat za ideologii. V anglosaském prostředí je obvyklé užívání termínu ideologie pro neutrální označování ucelené soustavy myšlenek a výpovědí. Na evropském kontinentě má termín častěji pejorativní vyznění a vyjadřuje též uzavřenost, jednostrannost a iracionální a propagandistické rysy soustavy označované jako ideologie.⁸ Tato definice se opírá o koncepcce H. Arendtové, která za ideologie označila jednodůzovorové systémy, které si dělají nárok na to, že vlastní klíč k dějinám a že dokážou prostřednictvím znalostí univerzálních zákonů dějin vyřešit všechny „záhady univerza“.⁹ Pro naše potřeby je užitečné neopomíjet ani jeden z modelů, i když žádný z nich nebyl uvnitř strany vzhledem k proklamovanému odmítavému vztahu marxismu-leninismu k ideologiím nijak explicitně připomínán.

Poslední pojem úžeji souvisí přímo se školením straníků. Přesněji řečeno, jedná se o sémantické pole, které zahrnuje výrazy propagace, agitace a indoktrinace. Tato studie nepatří do *Begriffsgeschichte*, v tuto chvíli nám jde jen o nejnnutnější pracovní ujasnění. Dobový jazyk pracoval s označeními propagace i agitace.¹⁰ S vědomím jistého zjednodušení můžeme konstatovat, že termínu propagace a slov od něj odvozených bylo používáno při školení směřovaném dovnitř strany, kdežto k označení agitace bylo saháno v případech, kdy se strana různými způsoby snažila šířit svou

6 R. KOSELLECK, *Futures Past*, s. 80.

7 R. KOSELLECK, *Futures Past*, s. 267–268. Koselleck rozeznává pojmy zakotvené v pramenech a soudobé kategorie vymezené vědecky, neartikulované přímo v dokumentech.

8 Srov. JAN JANDOUREK, *Sociologický slovník*, Praha 2001.

9 HANNAH ARENDOVÁ, *Původ totalitarismu*, Praha 1996, s. 246. Srov. též shrnutí diskuse o pojmu *totalitarismus*, které předložil FRANTIŠEK SVÁTEK, *Koncept totalitarismu a historikova skepse. Poznámky o politické a historiografické diskusi*, in: *Stránkami soudobých dějin*, (ed.) Karel Jech, Praha 1993, s. 29–60.

10 Srov. například tyto stranické názvy z roku 1949: kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ; odbor propagace; odbor agitace – KAREL KAPLAN, *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968*, Praha 1993, s. 46.

ideologii navenek, mimo řady svého členstva. Dělitko mezi propagandisty, kteří informují spíše úzkou skupinu vůdčích osob v hnutí, a agitátory, kteří promlouvají k mase, vedl už V. I. Lenin.¹¹ Takové rozlišení v zásadě dodržuje i H. Arendtová.¹² V této studii se budeme věnovat pouze propagaci marxismu-leninismu mezi členy a funkcionáři KSČ. Pro tuto činnost lze používat pojem indoktrinace. Indoktrinaci chápeme jako proces opakovaného vštěpování myšlenek, postojů a strategií, který je charakteristický pro doktrínou svázanou výchovu k nekritickému myšlení. Pojem indoktrinace, ač nebyl v námi sledovaném období užíván často, je podle našeho názoru pro proces vnitrostranického školení příhodnější než s vyšším počtem různých konotací spojený pojem propaganda. Indoktrinovaní straníci měli své nabývané znalosti současně rozšiřovat mezi bezpartijní, tedy agitovat.¹³ Ve skutečnosti se tak indoktrinace a agitace prolínaly, jsouce dvěma formami šíření jedné doktríny.

Indoktrinaci členů KSČ na přelomu 40. a 50. let minulého století je možné pracově rozdělit do dvou velkých okruhů. Na jedné straně se provádělo více či méně specializované školení funkcionářů všech úrovní (například předsedu organizací),¹⁴ na druhé straně se přistupovalo k plošné výchově všeho členstva. V této studii necháváme školení funkcionářů stranou a zaměříme se na školení celostranické, konkrétněji na formy a průběh edukační kampaně, která proběhla v letech 1948-1949 a byla nazvána Dny komunistické výchovy (DKV). DKV byly od podzimu roku 1949 vystřídány propracovanějším tzv. rokem stranického školení, jehož podoba nebyla nepodobná DKV. Jestliže budeme hovořit o průběhu indoktrinace straníků na speciálních výchovných kurzech v rámci DKV, nezapomeňme, že jeden každý straník byl po únoru 1948 dennodenně vystaven také jiným propagandistickým reprezentacím. Noviny a časopisy, knihy, rádio, místní rozhlas, film, ochotnické divadlo, plakáty, nástěnky a agitační skříňky, pomocí těchto i dalších forem byly šířeny ideologické obsahy, které spoluutvářely i reprezentovaly myšlenkový svět straníků i nestraníků. Tuto každodenní mnohost, kterou doplňovaly kupříkladu ještě kurzy v okresních politických školách určené pro vybrané funk-

11 VLADIMÍR ILJIČ LENIN, *Co dělat?*, Praha 1954, s. 63. Podle Lenina přináší propagandista mnoho myšlenek pomocí tištěného slova, kdežto agitátor užívá mluveného slova a soustředí se na jednu myšlenku, nejlépe populistickou (například smrt rodiny nezaměstnaného hladem), aby v posluchačích vzbudil nespokojenost.

12 H. ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu I-III*, s. 476.

13 Srov. Rovnost ze 16. července 1950, s. 4.

14 Srov. obdobnou situaci ve Všesvazové komunistické straně (bolševiků), kde byli ve 30. letech 20. století pravidelně školeni například vedoucí tajemníci rajonů a instruktoři – MERLE FAINSON, *Smolensk under Soviet Rule*, New York 1963, s. 69.

cionáře i členy základních či okresních organizací strany, podílející se na vytváření civilizace komunismu, musíme v následující studii zjednodušit na analýzu pouze jednoho aspektu.¹⁵

Pokusíme se rekonstruovat¹⁶ průběh DKV, které představovaly první poučnorový pokus plošně a intenzivně indoktrinovat všechny straníky marxismem-leninismem. Vedle záměrů stranického centra budeme sledovat i podobu školení v jihlavském a brněnském kraji. Soustředíme se na průběh celé akce v základních, vesnických organizacích KSČ Brtnice (kraj Jihlava) a Břežany (kraj Jihlava, od ledna 1949 kraj Brno). Mezi analýzu plánové podoby školení a rekonstrukci jeho lokálního průběhu jsme vložili interpretaci vybraného ideologického textu. Jinak řečeno, na následujících stránkách předkládáme některá fakta, snažíme se rekonstruovat sociální či mocenský kontext a také se pokoušíme interpretovat jeden text,¹⁷ jenž byl součástí diskurzu.¹⁸ Článek si tedy vytkl za svůj specifický cíl vyložit indoktrinační nároky i praktiky uvnitř KSČ. V rámci tohoto záměru se v obecnější rovině dostává až k částečné rekonstrukci lokální vnitrostranické každodennosti.

V úvodu by bylo dobré podívat se na to, jakým způsobem o ideologické výchově hovořily vnitrostranické normy, které představovaly soubor základních nároků vedení strany vůči organizacím i členům. Organizační řády strany platné na přelomu 40. a 50. let minulého století, organizační řád přijatý na VIII. sjezdu KSČ v březnu 1946 a organizační řád přijatý na IX. sjezdu KSČ v květnu 1949, který platil do konce roku 1952, se vyjadřovaly k námi sledované problematice až na výjimky podobně. Budeme vycházet z organizačního řádu přijatého roku 1949. V jeho pream-

15 Termín civilizace komunismu si v obměněné podobě vypůjčujeme od amerických, tzv. revizionistických historiků analyzujících éru stalinismu v SSSR – srov. STEPHEN KOTKIN, *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*, Berkeley-Los Angeles-London 1995.

16 Termínem rekonstrukce/rekonstruovat nemáme na mysli hledání jakési objektivní reality, která leží kdesi za texty a kterou se historik vydává do archivů znovunalezat. Rekonstrukci míníme totéž, co M. Weber svou adekvátností, kterou klade proti striktní objektivitě. Adekvátnost ideálně typických konstrukcí znamená, že lze rozhodnout, které z nich jsou uplatnitelné na určitou část empirické skutečnosti a které nikoli. Přitom ale adekvátních ideálně typických konstrukcí může být vždy vůči téže skutečnosti více, a ty si pak jsou navzájem rovnocenné: ZDENĚK R. NEŠPOR, JAN HORSKÝ, *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepiscství, sociologie a sociální antropologie*, Kuděj 2004, č. 1, s. 72. Autoři citují podle MAX WEBER, *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 1998, s. 6-7.

17 BRUNO LATOUR, *Nikdy sme neboli moderní. Esej o symetrickém antropologii*, Bratislava 2003, s. 17-18.

18 Diskurz chápeme jako společensky zakotvené výpovědní formace, jež jsou mimo jiné ovlivněny stávajícími mocenskými poměry a současně je ovlivňují – srov. Srov. CHRISTIANE BRENNE-ROVÁ: *Politický diskurs české společnosti v letech 1945-1948*, Dějiny a současnost 1999, č. 3, s. 41.

buli bylo mimo jiné uvedeno poslání KSČ dovést společnost k socialismu a posléze ke komunismu. Tento vytýčený cíl mohla strana splnit prostřednictvím své ideové jednoty a také díky tomu, že se opírala „o vědecké poznání zákonů společenského vývoje, o socialistické učení Marxe, Engelse, Lenina a Stalina“. Mezi povinnostmi straníků figurovalo hodně závazků, které byly spojeny s ideologií. Organizační řád hovořil o nutnosti studovat marxismus-leninismus, rozšiřovat a uplatňovat své politické vědomosti a ideje strany, odebírat a číst stranický tisk. Členové strany měli být k těmto povinnostem vedeni základními stranickými organizacemi, které měly členy „učit marxismu-leninismu a vychovávat z nich dobré členy strany“. Okresní a krajské výbory strany musely podle organizačního řádu pečovat o politické školení funkcionářů i členů a zakládat pro ně okresní či krajské politické školy.¹⁹ Organizační řád ukládal členům, aby zvyšovali své politické uvědomění.

Stranické organizace na všech úrovních měly organizovat, řídit a kontrolovat politickou výchovu členů, která by v ideálním případě vedla k vytvoření nového, vzorného člověka, člověka-komunisty,²⁰ který bude pracovitý, čestný, spravedlivý, důsledný, skromný a v neposlední řadě také vzdělaný, resp. po poznávání neustále bažící.²¹ Není od věci připomenout, že podobné vlastnosti, které měly být v 50. letech 20. století součástí morálního kodexu komunisty, připisoval o více než sto let dříve v době národního obrození L. Štúr všem Slovanům.²² Tím jsme se letmo dotkli problému, který zde bohužel nemáme prostor dále rozvést a který lze zjednodušeně přiblížit konstatováním, že vedle marxismu-leninismu existovaly i další pilíře skupinové identity člověka-komunisty, jimiž byly nacionalismus a slovanská vzájemnost, tedy koncepty vycházející rovněž z 19. století.

Různé formy stranického školení probíhaly v KSČ už před únorem 1948,²³ takže hlavní směr k zorganizování DKV byl vytyčen dříve než v průběhu roku 1948.

19 Národní archiv Praha, Archiv ÚV KSČ (NA Praha, AÚV KSČ), fond č. 05/1 – oddělení stranických orgánů (I. oddělení), sv. 314, aj. 1983 – organizační řády.

20 O zásadní proměně člověka srov. B. H. LÉVY, *Sartrovo století*, s. 158–159. Lévy uvádí, že stalinismus i nacismus chtěli nahradit starého, špatného člověka novým, formovat lidský rod a zbavit ho dlouhé nemoci zvané buržoazie nebo třídní boj, z čehož vyvozuje, že oba režimy je nutné označovat sice za ohybné varianty, ale přesto za varianty humanismu.

21 Tyto a další vlastnosti komunisty zmínila vedoucí organizačně-instruktorského oddělení ÚV KSČ Marie Švermová ve svém projevu na IX. sjezdu KSČ v květnu 1949. Ke svému výčtu ihned připojila konkrétního nositele všech vzorových vlastností, jímž byl Klement Gottwald – srov. Rudé právo z 30. května 1949, s. 2.

22 ROBERT B. PYNSENT, *Pátrání po identitě*, Praha 1996, s. 221–222.

23 ARNOŠT KOLMAN, *Zaslepená generace. Paměti starého bolševika*, Brno 2005, s. 231. Kolman vzpomíná: „Stálo mě hodně nervů, abych dosáhl přeměny školy [tzn. Ústřední politická škola v Doksech] v dlouhodobou a lepšího postavení frekventantů. Slánský ani ostatní funkcionáři tomu nevěnovali

Funkcionáři generálního sekretariátu ÚV KSČ od skončení druhé světové války promýšleli, jakým způsobem rychle vzrůstající členstvo proškolit. Hned v srpnu a září 1945 se na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ mělo v základních organizacích strany konat pět speciálních schůzí, na kterých měly být přítomní seznámeni s politikou a směřováním KSČ v obnovené republice. Objevil se také návrh soustředit se na zhruba 100 000 nejlepších straníků a těm dát intenzivní kurz marxisticko-leninské ideologie.²⁴ Ucelenější podobu školení vypracovalo kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ na podzim roku 1947. Řadové členstvo se mělo školit minimálně jednou měsíčně na přednáškách během tzv. Dnů ideové výchovy. Posluchači si měli doma poznatky z referátů doplňovat vlastní četbou. Dobrovolníci pak mohli o přečteném debatovat v tzv. diskusních kroužících. Pro funkcionáře okresní, krajské i ústřední úrovně existovaly nebo byly zřizovány politické školy.²⁵ Všechny tyto formy školení členů a funkcionářů se v pozměněné podobě objevily také v období po únoru 1948, které budeme sledovat podrobněji.

Až do léta roku 1948 pokračoval rozsáhlý nábor nových členů do KSČ. Stranické řady navíc v červnu 1948 rozšířili někteří sociální demokraté, kteří do KSČ vplynuli v důsledku tzv. sloučení KSČ se sociální demokracií.²⁶ Kvůli politice otevřených dveří se strana dostávala do komplikované situace, protože v jejích řadách stoupal podíl z třídního hlediska podezřelých sociálních vrstev a skupin (úředníci, příslušníci inteligence, živnostníci, rolníci, bývalí členové jiných politických stran).²⁷ Straničtí ideologové si asi byli vědomi toho, že se KSČ dostává do rozporu s leninskou tezí o straně jako předvoji proletariátu sdružující politicky nejvyspělejší obyvatelstvo.²⁸ Nastalou situaci měla řešit dvě opatření, která spolu souvisela. Těmito kroky byly prověrka členů a plošné školení straníků. Obě akce byly zahájeny na podzim roku 1948, probíhaly do jara roku následujícího. Vzájem-

valnou pozornost.“ Jsme si vědomi, že citujeme memoárový pramen se všemi jeho specifiky. Tematika ani období v něm popisované ale nejsou hlavní náplní této studie, takže citát necháváme bez dalších komentářů.

24 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 100/1 – generální sekretariát 1945–1951, sv. 188, aj. 1180 – RSS. Zpráva pro Klementa Gottwalda ze 16. srpna 1946.

25 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 100/1 – generální sekretariát 1945–1951, Usnesení ÚV KSČ o ideové výchově členstva z prosince 1947.

26 Někteří členové bývalé sociální demokracie se začlenili do stranického aktivu a někteří snad bez problémů s KSČ splynuli. Počátkem 50. let ale existovalo v základních organizacích KSČ stále silné povědomí o tom, kdo původně patřil k sociálním demokratům. Vůči těmto bývalým sociálním demokratům pak někde a někdy zaznívaly hlasy nedůvěry.

27 JIŘÍ MANÁK, *Proměny strany moci I. Stranická základna*, Praha 1995, s. 15.

28 EDUARD TABORSKY, *Communism in Czechoslovakia 1948–1960*, Princeton 1960, s. 25; V. I. LENIN, *Co dělat?*, s. 104.

ně se doplňovaly například tím, že při prověrkách bylo zjišťováno, jakým školením prověřovaní prošli, resp. absolvování nějakého školení tvořilo jeden z předpokladů udělení stranické prověrky. Věnujme se záležitostem, které se týkaly indoktrinace straníků. Z výše uvedeného je zřejmé, že v důsledku pouňorového přílivu se stávala stále aktuálnější otázka, jakým způsobem úspěšně indoktrinovat více než 2 miliony členů strany.²⁹ Asi nejrychleji organizovatelnou formu představovaly hromadné přednášky pro co největší počet straníků.

Vůbec první hromadné školení členů KSČ v námi sledovaných regionech proběhlo v sálech dvanácti brněnských kin na začátku dubna 1948.³⁰ Přednášky se konaly v neděli a referáty na téma *Co chce KSČ* prý vyslechlo v přeplněných prostorech na 10 000 hlavně pouňorových straníků. Referenti hovořili o dějinách KSČ, zmínili se o současné politice KSČ a jejích cílech a zdůraznili, že strana nedělá rozdíl mezi svými starými a novými členy. Vztahy mezi prvorepublikovými a pozdějšími straníky tvořily jedno z frekventovaných vnitrostranických pouňorových témat. Několikrát se k nim ve smyslu potřebné spolupráce a posílení jednoty a disciplíny partaje vyjádřil i předseda strany Klement Gottwald.³¹ Přednášky v brněnských kinosálech tak měly vedle své výchovné funkce rovněž posilovat skupinovou identitu straníků. Představovaly rituál, pomocí něhož bývá posilováno vědomí příslušnosti jedinců k příslušné komunitě, je upevňován týmový duch a dochází k sebestoprvzování komunity prostřednictvím společného vědění či cílů.³²

Brněnští funkcionáři v čele s krajským vedoucím tajemníkem Otto Šlingem byli v Rudém právu za zorganizování přednášek, které se staly dokonce první svého druhu v republice, pochváleni. Brněnský kraj touto akcí pokračoval v plánované cestě směrem k vzorovému stranickému regionu v republice. Tento kurz pokračo-

29 STANISLAV BALÍK, JAN HOLZER, JAKUB ŠEDO, *Komunistická strana Československa*, in: Politické strany, svazek 2, (ed.) Jiří Malír, Brno 2006, s. 1252. Absolutní počet straníků vzhledem k nepořádkům v členské evidenci není jednoduché určit přesně. Citovaná příručka uvádí, že v červenci 1948 měla KSČ „přibližně 2,5 milionu členů“. Jiří Maňák, který se dlouhodobě věnuje stranickým statistikám, uvádí, že na konci roku 1948 měla KSČ 2 332 084 členů – srov. JIŘÍ MAŇÁK, *Proměna dělnické strany v organizaci moci*, Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu 1/2003, s. 170.

30 Informace o celé akci přineslo pod názvem *Škola, jakou Brno ještě nevidělo* Rudé právo 6. dubna 1948, s. 2.

31 Srov. KLEMENT GOTTWALD, *Únorové události a naše cesta k socialismu. Řeč na krajské konferenci KSČ v Praze dne 28. března 1948*, Praha 1948, s. 16.

32 Srov. JOSEF PORSCH, *Obřadní místa socialistického režimu na příkladu Žďárska*, Kuděj 2004, č. 2, s. 45; ERVING GOFFMAN, *Všichni hrajeme divadlo. Sebeprerentace v každodenním životě*, Praha 1999, s. 195; S. KOTKIN, *Magnetic Mountain*, s. 295.

val až do Šlingova zatčení dalšími úspěšnými kampaněmi, jakými byly například akce Mládež vede Brno³³ nebo obrovské stranické slavnosti, které se odehrávaly v nově upraveném Gottwaldově údolí v Líšni.³⁴ K dubnovým brněnským přednáškám ještě dodejme, že ostatní kraje byly prostřednictvím tisku vyzývány, aby se jimi nechaly inspirovat.³⁵ Sama redakce Rudého práva šla ve stranické výchově příkladem. Od dubna 1948 totiž nepravidelně na pomoc novým členům v Rudém právu vycházela rubrika s názvem *Co je KSČ*, která obsahovala obdobné okruhy problémů jako výše zmíněné brněnské školení.

Staří i noví členové strany mohli být indoktrinováni také mnoha jinými způsoby. Mohlo se tak dít například při běžných schůzích základních organizací strany, prostřednictvím referátů a diskusí o politické literatuře.³⁶ Výchova mohla být ponechána na desítkových důvěrnících, kteří by poučovali nové členy a kontrolovali jejich četbu.³⁷ Znalosti marxismu-leninismu nabývali straníci v různých krátkodobých kurzech, kroužcích a stranických školách, kam se měli hlásit dobrovolníci toužící po prohloubení vědomostí.³⁸ Zároveň platila teze o propojení teorie s praxí. Nejlepší školu pro komunisty měla tvořit aktivní, praktická politická a organizační práce v organizaci i na pracovišti. Tato činnost však musela být *podkována* znalostmi marxismu-leninismu. Základní organizace strany měly dbát na vývěsní skříňky,

33 K tomu srov. JIŘÍ PERNES, *Mládež vede Brno. Otto Šling a jeho brněnská kariéra (1945–1950)*, Soudobé dějiny 11/2004, s. 45–60.

34 Gottwaldovo údolí, dnes Mariánské údolí, prodělalo po únoru 1948 rozsáhlé stavební úpravy, aby se tam mohly pořádat slavnosti s více než staticovou účastí. Mnoho prací bylo prováděno v rámci brigádnických hodin straníky i nestraníky. Dobrý základní zdroj informací k tomuto tématu představuje brněnská Rovnost, která pravidelně přinášela zprávy o stavebních ruchu v údolí i na slavnostech samotných.

35 Rudé právo z 6. dubna 1948, s. 2.

36 Stranícký tisk občas otiskl základní kánon marxisticko-leninské literatury, který měl každý straník postupně nastudovat. Rudé právo z 4. prosince 1948, s. 3, uvádělo „některé ze základních děl marxistické literatury“. Patřila sem tato díla: „J. V. Stalin: Dějiny VKS(b), Otázky leninismu, O dialektickém a historickém materialismu; K. Gottwald: Deset let; Kupředu, zpátky ni krok; K. Marx: Námezdní práce a kapitál, Úvod ke kritice politické ekonomie; Manifest komunistické strany; F. Engels: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu; Antidühring; V. I. Lenin: Materialismus a empiriokriticismus“. Marxův *Kapitál* byl vyhrazen jen pro zkušené komunisty: „To je kniha, nad kterou i vyspělí soudruzi musí hodně a hodně přemýšlet, a začátečníka by jen odradila.“ Zveřejňované seznamy děl byly různě modifikovány, často dle toho, na jakou problematiku se měl čtenář zaměřit. Rovnost 13. ledna 1949, s. 6, u příležitosti pětadvacátého výročí Leninova úmrtí otiskla seznam základních Leninových spisů: *Velká iniciativa; Co dělat?; Dětská nemoc „levičáctví“ v komunismu; Imperialismus jako nejvyšší stádium kapitalismu*.

37 Rovnost ze 7. srpna 1948, s. 2.

38 Funkcionář č. 9 z 11. května 1948, s. 28.

nástěnné noviny v závodech, indoktrinaci a agitaci pomocí rozhlasu, nebo mohly organizovat filmová či divadelní představení. Straníci byli znovu a znovu vybízeni k intenzivnější četbě stranického tisku a časopisů.³⁹ V některých organizacích byly zavedeny tzv. dny školení, kde se probírala kupříkladu témata *Co je komunismus* nebo *Komunismus a morálka*.⁴⁰ Do myšlenkových šablon předávaných na jednotlivých kurzech náležely víra v SSSR, Všesvazovou komunistickou stranu (bolševiků) a Stalina, nesmiřitelný postoj ke kapitalistickému světu nebo důvěra v socialismus a politiku KSČ.⁴¹ Frekventantům bylo rovněž vysvětlováno, že v budoucnosti sice společenské třídy vymizí, ale v současnosti, krátce po „Vítězném únoru“, je obyvatelstvo státu ještě rozděleno na třídy „dělníků, rolníků a pracující inteligence“ (my) a na „poražené třídy“ (oni).⁴² Tak se školení stávalo jedním z instrumentů hierarchizace občanů Československa. Věřící komunisté, nebo ti, co se za ně vydávali, byli podobně jako lidé hlásící se k některému monoteistickému náboženství nadřazeni ostatním spoluobčanům, protože znali a správně vykládali učení klasiků, vztahující se k budoucnosti celého lidstva. Kdybychom chtěli složitou texturu společnosti zjednodušit do strukturovaného modelu, mohli bychom jednak hovořit o stranících a nestranících, jednak uvnitř KSČ vymezit znající (prošli školením) a neznající (dosud školením neprošli).⁴³

Nabídka různých přednášek a kurzů se v prvních poúnorových měsících roku 1948 docela rychle rozšiřovala a byla poměrně pestrá. V ústředním sekretariátu strany začali současně přemýšlet o organizaci systematictější struktury stranického školení, které by nebylo omezeno na jednorázové či dobrovolné akce, ale zasáhlo

39 Straníci měli číst: A. stranický tisk: Rudé právo a příslušný krajský deník či týdeník; B. některé ze stranických časopisů: Funkcionář, Lidová správa, Fakta a cifry, Světové rozhledy, Nová mysl, Tvorba, Rádkyně žen a Obrázková služba; C. Politické brožury a osnovy školení; D. Další prohlubující literaturu, jejíž seznam se různě proměňoval – Funkcionář č. 9 z 11. května 1948, s. 31-32.

40 *Příruční slovník k dějinám KSČ I. a II.*, Praha 1964, s. 145.

41 K. KAPLAN, *Aparát ÚV KSČ*, s. 14.

42 JOSEF KANDERT, *Vládcové „z boží milosti“ versus „ti nejlepší“; sociální a kulturní hierarchie*, in: Svět hierarchií a reálný socialismus, (ed.) Martin Hájek, Praha 2002, s. 34. Toto členění někteří sociologové srovnávají s tripartitní hierarchizací středověké společnosti na oratorres, bellatores a laboratores. K tomu srov. JIRÍ KABELE, MARTIN, HÁJEK, *Sociální hierarchie a ekvity*, in: Svět hierarchií a reálný socialismus, s. 19.

43 Srov. J. KANDERT, *Vládcové „z boží milosti“*, s. 40. Kandert uvádí, že také v monoteistických náboženských soustavách existuje princip náboženské vylučnosti, nadřazenosti určitého náboženského systému nad jinými systémy. Podobnosti mezi nedemokratickými režimy a některými církvemi analyzoval HANS MAIER, *Politická náboženství. Totalitární režimy a náboženství*, Brno 1999.

by většinu členstva. Takovým typem školení se měly stát DKV, které proběhly od srpna 1948 do dubna 1949. V srpnu 1948 bylo vydáno usnesení generálního sekretariátu ÚV KSČ o základním školení členstva, které prohlašovalo pravidelnou a soustavnou výchovu straníků za jeden z hlavních úkolů strany.⁴⁴ Podle vedení strany nebylo školení samoučelné, nýbrž dobře proškolené členy vedlo ke zlepšení práce jak ve straně, tak v zaměstnání. O spojitosti mezi školením a zlepšením pracovní výkonnosti se zmínil i Klement Gottwald na zasedání ÚV KSČ 17. listopadu 1948, kde zformuloval devět bodů, které představovaly hlavní úkoly strany v nadcházejícím období. Předseda strany proklamoval: „Za osmé máme školit naše stranické (...) kádry tak, aby vynikly vysokou odborností, ale aby také současně ovládaly učení všech učení a umění všech umění – marxismus-leninismus.“⁴⁵ Podle usnesení o základním školení členstva musely stranické organizace pro své členy jednou měsíčně uspořádat přednášku na zadané téma, po níž následovala diskuse. Témata se nezaměřovala pouze na marxismus-leninismus, ale přednášet se mělo také o mezinárodní, státní i vnitrostranícké politice, Sovětském svazu nebo o ekonomických otázkách. Více témat bylo propojeno s aktuálními výročími měsíce, a vytvářelo tak nový, cyklický kalendář komunistických svátků. Kupříkladu v lednu 1949 uplynulo dvacet pět let od úmrtí Lenina, a proto se mělo přednášet o jeho životě a myšlenkách.⁴⁶ Hlavní organizace školení se z krajů a okresů přenesla na základní organizace, které měly zajistit, aby se výchovy dostalo co nejvyššímu počtu straníků. Školení se měli účastnit všichni členové a funkcionáři strany, nebo alespoň ti, kteří dosud základním školením neprošli, „nebo jinak nedosáhli základních politických znalostí“. Toto pravidlo na jedné straně osvobodovalo řadu stranických funkcionářů od povinnosti účastnit se školení, na druhé straně bylo namířeno zejména na nové, poučnorové členy strany.

44 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 100/1 – generální sekretariát 1945–1951, sv. 188, aj. 1180 – Rok stranického školení; Rudé právo z 8. srpna 1948, s. 2; Rovnost z 8. srpna 1948, s. 1; Funkcionář č. 16 z 21. srpna 1948.

45 Funkcionář č. 23 z 29. listopadu 1948. Redakce Funkcionáře osmý bod doplnila komentářem, že „komunisty je třeba učit odborným znalostem, opřeným o vědecké poznatky marxismu-leninismu“.

46 Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ, které mělo indoktrinaci primárně na starosti, určilo takovýto rozpis měsíčních témat školení: srpen 1948 – sjednocení pracujících na podkladě marxismu-leninismu; září 1948 – učení o straně a bolševické zásady výstavby strany; říjen 1948 – třicet let Československa; listopad 1948 – Sovětský svaz, hlavní síla socialismu; prosinec 1948 – pětiletka, naše cesta k socialismu; leden 1949 – Lenin a leninismus; únor 1949 – dvacet let KSČ pod vedením Klementa Gottwalda; březen 1949 – dopis ÚV KSČ všem členům strany o politice strany mezi VIII. a IX. sjezdem; duben 1949 – buržoazní nacionalismus a proletářský internacionalismus; květen 1949 – socialistické soutěžení a mičurinství; červen 1949 – usnesení IX. sjezdu KSČ.

Základní prvek DKV tvořila přednáška, již měl před členy základní organizace proslavit referent přímo ze základní organizace. Pokud organizace takovým schopným člověkem nedisponovala, musela požádat okresní výbor, aby jí poslal potřebnými znalostmi vybaveného přednášejícího ze svého referentského sboru. Přednášející dostali k dispozici osnovu referátu a seznam doporučené literatury, z níž mohli při zpracování přednášky vycházet. Tyto pomůcky vydávalo kulturně-propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ.⁴⁷ Ve velkých, často krajských městech se kvůli značnému množství členů v poměru k referentům přistupovalo k tomu, že přednášky se konaly hromadně v městských divadlech či kinosálech, kam byli pozváni členové několika základních organizací.⁴⁸ Z výše uvedeného je zřejmé, že jedním z problémů, s nimiž se museli organizátoři DKV vypořádávat, byl nedostatek dobrých a zkušených vyučujících. Další palčivou otázkou představovala účast na přednáškách, a proto bylo už v usnesení generálního sekretariátu pamatováno na její kontrolu. Základní organizace měly vést záznamy o počtu účastníků či o kvalitě přednášky. Tyto zápisy měly prostřednictvím okresních hlášení putovat na kraj, takže by vznikla databáze proškolených členů, kteří se potvrzením o absolvování DKV museli prokázat při nadcházejících prověrkách členstva, jak jsme o tom hovořili výše.

Usnesení ústředního sekretariátu dále ukládalo, aby v každé organizaci byly urychleně založeny tzv. Gottwaldovy knihovny,⁴⁹ které měly představovat stálý fond,

47 Například pro srpnové téma byl materiál obsažen ve třech příručkách: Č. Císař: O sjednocení sociální demokracie s komunistickou stranou; S jednotnou stranou dělnické třídy k vítězství socialismu (projevy a dokumenty); Význam jednoty dělnické třídy. Brožury se přes krajské a okresní stranické distribuční sítě dostávaly do základních organizací. Rudé právo a Rovnost z 11. srpna 1948, s. 3. Pro zářijové téma DKV byl seznam doporučené literatury mnohem delší. Obsahoval celkem jedenadvacet položek, přičemž seznam byl dělen na: a) základní prameny: osnova zářijové přednášky s názvem Učení o straně; články ve Funkcionáři (usnesení o školení, osnova referátu); organizační řád strany; R. Slánský: Co je komunistická strana (přednáška pro nové členy, na okresních sekretariátech zdarma); b) literaturu určenou k hlubší diskusi: J. V. Stalin: O otázkách leninismu. Třída proletářů a strana proletářů; K. Gottwald: Kupředu, zpátky ni krok; c) literaturu k hloubkovému studiu: Dějiny VKS(b); Lenin: Krok vpřed, dva kroky vzad; K. Gottwald: Deset let. Srov. Rudé právo z 11. září 1948, s. 3.

48 Funkcionář č. 21–22 z 9. listopadu 1948, s. 39. Článek ve Funkcionáři uvádí konkrétně tato města: Praha, Brno, Plzeň. Zároveň upozorňuje, že úspěch v návštěvnosti přenášek v kinosálech mohl být doprovázen pasivitou posluchačů, kteří se při velkém počtu nemuseli zapojovat do diskuse. Například zářijové téma DKV vyslechli členové organizací patřících do OV KSČ Brno II. v neděli 19. září od 9 hodin v kinech Scala, Lido a Radio. Srov. Rovnost ze 17. září 1948, s. 4.

49 Podle Rudého práva nesměly v Gottwaldových knihovnách chybět „nejdůležitější politické a pokrokové zábavné četby. Gottwald, Fučík, Nejedlý, Majerová, Lenin, Stalin, Marx a Engels“ – Rudé právo ze 7. září 1948, s. 3.

z něhož by si členové půjčovali doporučovanou literaturu a domácí četbou by si doplňovali znalosti získané při přednáškách. Byl vytvářen nový literární kánon sestávající z klasiků marxisticko-leninské literatury a budovatelské literatury doplněný o vybrané národní velikány (Jirásek). Výběr titulů se nesl v osvětovém duchu, který mířil proti oblíbené pop-literatuře. Straníci měli být první mezi pracujícími, kteří definitivně odloží literární brak a budou číst nezávadnou a hodnotnou literaturu.⁵⁰

Poté co bylo zveřejněno usnesení o dnech komunistické výchovy, byla jejich organizace ještě upřesňována stranickým tiskem. Členové strany museli být na přednášky zváni několik dní předem svými desítkovými důvěrníky, aby si stačili zařídit volný večer. Školení mělo trvat asi dvě až tři hodiny s tím, že úvodní slovo obstaral předseda organizace či její kulturně-propagační referent. Po zhruba hodinové přednášce a následné diskusi měli být přítomní upozorněni knihovníkem organizace na rozšiřující literaturu dostupnou v Gottwaldově knihovně. Návštěva přednášky byla členům potvrzována na zvláštní průkaz, který pak předkládali jako doklad při prověrci. Časopis *Funkcionář* otiskl zevrubný popis přípravy školení formou vzorového příkladu.⁵¹ Článek obsahoval informace o tom, jak byli na výbořové schůzi základní organizace vybráni tři politicky nejvyspělejší členové, kteří se stali referenty DKV. Přestože jim okresní referent vysvětlil základní metodiku pro studium literatury a vedení přednášek, měli k nim být zprvu posluchači pro jejich nezkušenost shovívavější. Stať dále upozorňovala, aby několik dní před zahájením DKV dostali členové organizace pozvánku se seznamem doporučené literatury určené k předběžnému nastudování. Navíc na každé školení měl knihovník nosit „brožury a levné knihy, které nabídné členům ke koupi, aby si tak pořídili vlastní politickou knihovničku. [...] Knihovník Gottwaldovy knihovny poučí žáky, jak číst politické spisy, jak studovat, jak si dělat poznámky.“⁵² Vedle kvalitních referentů a docházky tvořil účinný způsob studia další z problematických bodů celé akce. Organizátoři školení se potýkali s otázkou, jak obyčejné, mnohdy po celý život

50 O populární literatuře, literárním braku a novém socialistickém kánonu srov. PAVEL JANÁČEK, *Literární brak. Operace vyloučení, operace nabrzení 1938–1951*, Brno 2004, s. 59. O potřebě revolučních hnutí zapojit do kánonu i některá díla kanonizovaná v předchozích obdobích, protože tato hnutí potřebují tradici a dějiny k podpoře své legitimacy, srov. JURIJ STRIEDTER, *Český strukturalismus a současná diskuse o estetické hodnotě*, in: *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*, (edd.) Miloš Sedmidubský, Miroslav Červenka, Ivana Vízdalová, Brno 2001, s. 146–147.

51 Nepodepsaný článek neuvádí název dotyčné vzorové organizace. Je možné, že příkladná organizace byla jen smyšlenkou redakce.

52 *Funkcionář* č. 16 z 21. srpna 1948; *Rudé právo* ze 14. srpna 1948, s. 3; z 15. srpna 1948, s. 7; z 9. září 1948, s. 3; *Rovnost* ze 14. srpna 1948, s. 4; z 15. srpna, s. 5.

manuálně pracující straníky naučit základním studijním dovednostem, například porozumění textu nebo tvorbě strukturovaných výpisků.

Časopis *Funkcionář* sice představoval důležitou platformu pro informování členstva o vnitrostranických záležitostech, ale členové venkovských organizací strany mnohem častěji odebírali regionální stranická periodika. V námi sledovaných organizacích se nejčastěji jednalo o jihlavskou *Jiskru* a brněnskou *Rovnost*. Redakce obou novin věnovaly průběhu školení odlišnou pozornost. *Rovnost* během podzimu roku 1948 přinášela pravidelně obecné ideologické články i sérii statí věnujících se přímo jednotlivým tématům DKV. Dále kupříkladu radila členům strany, aby si články týkající se DKV „vystříhovali a důkladně prostudovali“⁵³ a mobilizačně zmiňovala i „velký úspěch Dnů komunistické výchovy“.⁵⁴ *Jihlavská Jiskra*, pokud jsme její stránky studovali pozorně, se za dobu od srpna 1948 do konce roku věnovala přímo DKV pouze jedinkrát.⁵⁵ *Zkrátka*, *Rovnost* a potažmo celý brněnský kraj kolem celé akce navozovaly zcela jinou atmosféru než *Jiskra*, o čemž vědělo i stranické ústředí, které dokonce podnítilo redakce *Funkcionáře* i *Rudého práva*, aby brněnský deník a celou krajskou organizaci dávaly ostatním za vzor.⁵⁶ Nestalo se tak pouze díky aktivnímu přístupu *Rovnosti*, v tomto významění zřejmě hrály jistou roli také skvělé statistiky, které brněnský kraj zasílal do centra. Kraj v září i říjnu 1948 vykázal zdaleka nejvyšší procento zapojených organizací do DKV.⁵⁷

Straníky tisk během celé akce rovněž zveřejňoval nejčastější nedostatky vyskytující se v organizaci DKV. Kritizováno bylo například to, že základní organizace včas neproškolily své referenty nebo že straníci neprohlubují své znalosti vlastní četbou a studiem brožur. *Funkcionář* zavedl dvě nové rubriky, aby alespoň částečně

53 *Rovnost* z 1. října 1948, s. 4.

54 *Rovnost* z 26. října 1948, s. 1.

55 *Jiskra* z 10. října 1948, s. 3. Šlo o krátkou informační zprávu, že DKV proběhnou v Jihlavě v sálech všech kin ve dnech 10. a 17. října 1948.

56 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 100/1 – generální sekretariát 1945-1951, sv. 188, aj. 1180; *Funkcionář* č. 21-22 z 9. listopadu 1948, s. 41; *Rudé právo* z 18. prosince 1948, s. 1. Brněnští funkcionáři hlásili do Prahy, že v kraji se školí i pomocí rozhlasu. V září 1948 se během pořadu *Hlas Moravy* mluvilo vždy několik minut o určité otázce spojené s daným tématem.

57 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 19/7 – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955, aj. 134, DKV 1948-1949. Nejvyšší procento zapojených organizací udával brněnský kraj, například v září to bylo (94,2%), v říjnu 1948 (89,9%), přičemž průměr všech krajů v Čechách a na Moravě byl v říjnu 60,1 %. V prosinci 1948 byl kraj Brno předstížen pardubickým krajem, když vykázal jen 73,8% zapojených organizací do DKV. I tak bylo Brno vysoko nad průměrem všech krajů v českých zemích, který v prosinci 1948 klesl na 49,7% zapojených organizací, což bylo vysvětlováno reorganizací krajů a vánočními svátky.

suploval zanedbávanou četbu.⁵⁸ Rudé právo opakovaně uvádělo, že základní organizace se příliš spoléhají na pomoc okresů a školení vlastními silami provádějí jen v ojedinělých případech. Ústřední stranický deník se rozhořčoval také nad těmi okresy a organizacemi, které při školení nevycházely z vydaných osnov k DKV, nebo dokonce nebyly schopné do prosince 1948 školení vůbec zahájit.⁵⁹ V článkách většinou nechyběly ani odstavce obsahující chválu, zmiňující kupříkladu velký zájem členstva o školení.⁶⁰ Ať byly určité pasáže kritické nebo pochvalné, měly za úkol čtenáře nejen informovat o průběhu školení, ale také motivovat k lepšímu přístupu k celé akci. Později uvidíme, že mnohé výše zmíněné nedostatky otisknuté ve stranických periodikách se vyskytovaly také v námi sledovaných vesnických organizacích KSČ.

Stranický tisk se nevěnoval pouze organizačnímu zajištění DKV. Pravidelně zveřejňoval také ideologické články, které poskytovaly čtenářům fundamenty marxisticko-leninské ideologie, nebo rozšiřovaly čtenářovy obzory ve vnitrostranické, mezinárodní, hospodářské či kulturní politice.⁶¹ Statě byly psány obdobným stylem, byly apelativní, mobilizující, optimistické, úderné, ale zároveň hodně podobné, heslovité, plné klišé.⁶² Než se pustíme do jednoho konkrétního ideologického článku, zmíníme některé obecné znaky výpovědi politické propagandy a indoktrinace, pomocí nichž byl vytvářen koherentní fikční svět neadekvátní skutečnosti.⁶³

58 Funkcionář č. 21-22 z 9. listopadu 1948, s. 40. Šlo o rubriky z dějin a zkušeností KSČ a VKS(b).

59 Rudé právo z 13. listopadu 1948, s. 3; z 18. prosince 1948, s. 1. Někde se neškolilo dokonce v celých krajích. V září 1948 neprobíhaly DKV v krajích Tábor a Plzeň. V říjnu 1948 to byl už jen kraj Tábor. Srov. NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 19/7 – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955, aj. 134, DKV 1948-1949.

60 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 100/1 – generální sekretariát 1945-1951, sv. 188 aj. 1180 – podklady pro IX. sjezd strany; Rudé právo z 18. prosince 1948, s. 1. Článek nesl název *Naši členové chodí na školení velmi rádi*.

61 Například na podzim 1948 přinášela Rovnost pravidelně na první či druhé straně ideologické články s názvy: *KSČ a mládež; Co žádáme od komunisty; KSČ a kultura; KSČ a věda; Komunisté a morálka*. Rovnost na popud KV KSČ Brno, jehož byla tiskovým orgánem, otiskovala také články související s jednotlivými měsíčními tématy školení. V září 1948 zveřejnila třiadvacet statí souvisejících se záříjovým tématem DKV. V říjnu pak články k tématu třicet let Československa. Ty se omezovaly v podstatě na dějiny KSČ (O. Šling: *KSČ vůdčí silou v zahraničním odboji*).

62 O propagandistických heslech nebo mobilizujícím účinku s mlhavým obsahem srov. ZDENĚK VAŠÍČEK, *Archeologie, historie, minulost*, Praha 2006, s. 102. Ustálená slovní spojení a klišé komunistického slovníku studoval z hledisek orální a psané kultury WALTER J. ONG, *Technologizace slova: mluvená a psaná řeč*, Praha 2006, s. 50-51.

63 CZESEŁAW MIĘOSZ, *Ztročený duch*, Praha 1992, s. 146; PETR FIDELIUS, *Řeč komunistické moci*, Praha 1998, s. 11. Fidelius v dnes již klasických a mezi českými historiky patrně nejznámějších esejích o komunistické řeči analyzuje a interpretuje zejména úvodníky Rudého práva z druhé polo-

Jazyk propagandy, vedle své dominantní persvazivní funkce, vynikal sémanticky tvárnými označeními, která byla zároveň zamlžená až vyprázdňená.⁶⁴ Se slovy se mohlo různě manipulovat, mohla být zbavována svého ustáleného významu a podle intencí současných držitelů moci, resp. podle aktuální stranické linie, byl do nich vsouván význam jiný.⁶⁵ Formální rigidita, obsahová tvárnost společně s rituálností totalitárního jazyka se podílely na manipulaci se skutečností, čímž připravovaly prostor pro indoktrinaci, ale také disciplinaci straníků i celé společnosti.⁶⁶ Konzistentnost a zdrcující logika textů jako celku, třebaš vyčarovaly z dnešního pohledu sebelživější fikci, poskytovala tehdejšímu čtenáři odříznutému od jiných informačních zdrojů srozumitelný a předvídatelný obraz světa:⁶⁷ světa racionálně řízeného a pečlivě tvarovaného, který skrze komunismus definitivně otevře cestu modernitě.⁶⁸ Nezapomeňme však, že čtenáři nežili v časoprostorovém vakuu a nebyli pouhými pasivními recipienty, nýbrž články poměřovali vlastními znalostmi, zkušenostmi a očekáváními.⁶⁹ Bylo dobré, aby každý straník, resp. každý občan uměl skloubit své názory a jednání s aktuálně propagovanou stranickou linií. Skrytý či otevřený nátlak propagandy, která však musela nabízet očekávatelné a akceptovatelné příběhy, ještě neznamenal absenci osobních intencí.⁷⁰ Obsah ani forma výpovědí nebyly šířeny pouze jednosměrně, tzn. shora dolů, a přestože tento směr možná převládá, resp. je lépe zachycen v pramenech, musíme rovněž počítat s opačným prouděním zdola nahoru, s dialogičností komunikace. Jinými slovy, komunistická řeč nebyla jen pouhou propagandou, ale do značné míry svazovala

viny 70. let 20. století. K termínu neadekvátní skutečnost srov. PETR STEINER, *Poetika ideologické fikce: Proces se Slánským a spol. jako text*, Host 6/2005, s. 19. Petr Steiner připisuje konstruování fikčních světů všem hnutím, když uvádí, že každé společenské hnutí chce vždy přetvářet svět k obrazu svému, a proto jeho jazyk musí být nutně neadekvátní skutečnosti, ke které zdánlivě poukazuje. Musí být ideologicky předpojatý, a tudíž sui generis fiktivní.

64 DUŠAN ŠLOSAR, *Jazyk totality a jazyk dneška*, in: Spisovná čeština a jazyková kultura 1993, svazek 1, (ed.) Jana Janáčková, Praha 1995, s. 112.

65 R. KOSELLECK, *Futures Past*, s. 196-197. Koselleck v kapitole o opozičních pojmech analyzuje výrazy Ārijec a ne-Ārijec. Píše, že naplňovat tyto prázdné pojmy (*empty concepts*) mohl ten, kdo měl moc.

66 Esejistickou formou se k podobě a funkcím totalitární řeči vyjádřil JAN BALABÁN, *Chléb mladých let*, Respekt 3/2008, s. 62-63.

67 H. ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu*, s. 484-488.

68 Z. BAUMAN, *Intimations of Postmodernity*, s. 166-167.

69 Prostorem zkušenosti a horizontem očekávání se zabýval R. KOSELLECK, *Futures Past*, s. 269n. Zkušenost chápe jako přítomnou minulost, v níž je vzájemně promíšeno mnoho předchozích časových vrstev. Očekávání pak pojímá jako budoucnost vetkanou do přítomnosti.

70 S. KOTKIN, *Magnetic Mountain*, s. 294, 358.

i mysl svých producentů, kteří nemohli tak docela říkat, co by se jim zachtělo, ale museli dodržovat jak pravidla určitého vidění světa,⁷¹ tak svrchu zmíněný horizont očekávání čtenářstva.

Články si tedy byly podobné, lišily se snad pouze dikcí a důrazem na určitý tematický okruh. Proto je možné vybrat jednu z mnoha statí, abychom se přiblížili politicko-ideologickému metajazyku, který se po roce 1948 rozbujel ve své značně jednoduché podobě v obecném veřejném diskurzu, a stal se tak jedním z jeho poznávacích znaků. Jako každý jazyk chápaný v sémiotickém smyslu je i politicko-ideologický metajazyk jistým autonomním systémem bez konkrétního vztahu ke skutečnosti. Politicko-ideologický metajazyk lze nalézt v různých dějinných epistémě, avšak v totalitárních systémech byl úžeji spjat s rituálem, který byl vyžadován jako znak identity určující afinitu k režimu.⁷² Pro náš rozbor jsme si vybrali článek otištěný v brněnské Rovnosti u příležitosti zahájení DKV. Rovnost, snad v intencích Šlingovy politiky vzorového kraje, přinášela v porovnání s jihlavskou Jiskrou ideologické statí častěji a pravidelněji. Autorem zvoleného článku byl redaktor Rovnosti a občasný návštěvník schůzí KV KSČ Brno Miloš Pavlinec.⁷³ Jak ale vzápětí uvidíme, stať nelze poměřovat perspektivou originality autorových úvah a stylizačních schopností, ale musíme ji vřadit mezi soubor diskurzivních výpovědí spojených například s naplňováním určitého horizontu očekávání.

Uvedeme některé emblematické pasáže textu, které doplníme stručnou interpretací. Titulek celého článku zní: *Abychom byli opravdu komunisty*. Jak se z další četby dozvíme, k této metě mělo přispět i stranické školení. Pavlinec v úvodu zmiňuje „únorové vítězství, [kdy] se střetla stará, umírající kapitalistická ideologie s novou, pokrokovou ideologií vědeckého socialismu“. Prostřednictvím té pravé ideologie „jdeme ke svému konečnému cíli“ v čele s masovou komunistickou stranou. Uvnitř strany panuje optimismus a zasvěcení: „Nikdy jsme nepochybovali o vítězství.“ Všichni straníci by se měli snažit, aby „poznali příčiny úspěchu a vítězství, aby se

71 P. FIDELIUS, *Řeč komunistické moci*, s. 13.

72 JOSEF PETRÁŇ, *Meze historické reflexe období 1945–1953*, in: *Věda v Československu v letech 1945–1953*, (edd.) Petr Kňáva, Petr Svobodný, Blanka Zilynská, Blanka Šachová, Praha 1999, s. 370–371. Petráň cituje z knihy FRANKA R. ANKERSMITA, *History and Tropology*, London 1994, s. 169.

73 Rovnost z 2. září 1948, s. 2; Moravský zemský archiv Brno (MZA Brno), fond G 560, ka. 6, i. j. 15. Zápis ze zasedání pléna KV KSČ Brno z 29. října 1948. Článek byl podepsán, takže nepatřil do skupiny jiných statí, které byly anonymní, což mělo navozovat představu, že jde o konsensuální produkt kolektivního rozumu – srov. ANTONÍN KOSTLÁN, *Ke změnám v institucionálním zázemí historické vědy 1945–1953*, in: *Věda v Československu v letech 1945–1953*, s. 430.

sezámili se základy správnosti stranické politiky, a proto si musí všichni členové osvojit základní znalosti marxismu-leninismu“. Zaznamenejme nejprve typické užití ustálených přívlastků (například stará, umírající kapitalistická ideologie), které je jedním ze znaků komunistické řeči.⁷⁴ Začátek článku se opírá o Marxovu filozofii dějin, ve které je dělnická třída nástrojem k revolučnímu vytvoření beztřídní společnosti a současně je předurčena k tomu, aby převzala celý svět.⁷⁵ Svou historickou předpověď marxismus zakládá na té interpretaci dějin, která vede k objevení zákona jejich vývoje, přičemž se jedná o zákon ekonomický – celé dějiny je nutno vyložit jako zápas tříd o ekonomickou nadvládu.⁷⁶ K marxismu pak text pojí Leninovy pragmatické závěry o potřebě strany-předvoje, která bude v čele dělnické třídy. Všimněme si, jak Pavlinec operuje s tím, že jedině strana zná a předpovídá vývoj dějin. Děje se tak proto, že straníci ovládají marxisticko-leninskou ideologii, která je vrcholem vši vědeckosti a modernity a která umožňuje řídit společnost, či dokonce znát budoucnost všech společenských pohybů.⁷⁷ Ptejme se však spolu s Karlem R. Popperem, zda lze kloubit proklamovanou racionalitu s předpovídáním budoucnosti?⁷⁸

Po úvodním konstatování, že vybudování socialismu a posléze komunismu je součástí zákonitého vývoje dějin, stočil Pavlinec svou pozornost k propojenosti školení a prověrky členů, když varoval, že „strana podmiňuje členství ideovou vyspělostí, [jinak] bychom degradovali stranu na mešťáckou úroveň, kdybychom se

74 W. J. ONG, *Technologizace slova*, s. 50. Sovětský svaz oficiálně vyhlášoval epitetické formule sloužící jako loci communes ke konstrukci fikčního světa. Ong uvádí příklad *kapitalistický válečný štvalč*.

75 Různými koncepty moderních revolucí včetně Marxových a Leninových tezí se zabýval R. KOSEL-LECK, *Futures Past*, s. 39n.

76 KARL RAIMUND POPPER, *Otevřená společnost a její nepřítelé*, díl 1: *Ubrnutí Platónem*, Praha 1994, s. 19-20. Popper ve své práci srovnává marxismus s nacismem. Obě ideologie podle něj vycházejí z Hegelovy filozofie. Hegel zase čerpal z antických filozofů, především z Hérakleita a Platona.

77 Srov. ještě článek v *Rovnosti* otištěný u příležitosti zahájení tzv. Roku stranického školení, který mimo jiné zmiňuje, že komunistické strany jsou díky marxismu-leninismu obdařeny jedinečnou „prozíravostí“ a že školení je rozhodujícím krokem k blahobytu, přičemž o „vteřiny věčnosti uspíší uskutečnění socialismu“ – *Rovnost* z 2. listopadu 1949, s. 4. Závěrečný citát se poněkud neobratně pokouší zůstat na pozicích marxisticko-leninské doktríny dějinné nutnosti příchodu socialismu a zároveň odůvodnit účelnost stranického školení. Hrozilo, že někteří straníci by mohli upadnout do pasivity vycházející z dedukce, že když socialismus musí přijít, proč na něj pouze nepočkáme. Téma možného fatalismu plynoucího z bolševické ideologie skvěle pojal Andrej Platonov v románu *Čevengur* (psáno 1926-1929). Kniha popisuje život v utopicko-anarchistické komunitě v době bolševické revoluce a občanské války v Rusku.

78 K. R. POPPER, *Bída historicismu*, Praha 1994, s. 43n. Popper je k jakémukoli předpovídání budoucnosti, k možnostem znát zákony vývoje dějin, značně kritický. Takové snahy připisuje totalitním hnutím, nacismu a komunismu.

spokojili se členstvem, které nezná revoluční učení, z něhož strana žije, které nezná revoluční principy její výstavby“.⁷⁹ Čili cíl je jasný a nezvratitelný, což ale nesmí vést straníky k fatalismu. Každý může a musí svou indoktrinací, která mimo jiné povede k opuštění starých, „měšťáckých“ zvyků, zpevnit stranu zevnitř a urychlit příchod socialismu a komunismu. Tím na sebe členové strany berou za celou společnost velkou odpovědnost. Pouze „uvědomělý a ideově pevný“ straník může „svést rozhodný boj se zbytky poražené domácí reakce (...) šeptaná propaganda, válečná psychosa, pomluvy a všechny nízké zbraně zákeřného reakčního arsenálu se stranou starým železem, narazí-li na soudruhy vyzbrojené učení marxismu-leninismu“. Na jedné straně existuje světlá budoucnost, ale v současnosti se ještě všude kolem vyskytuje temná hrozba, která pochází od nepřátel, jež jsou na druhé straně. Tato hrozba tím, že vyvolává stálý pocit vnějšího ohrožení, posiluje potřeby vnitřní soudržnosti.⁸⁰ Znalosti doktríny tvoří jeden z rozlišovacích i sebedefinujících znaků příslušníků strany. Je jimi posilována identita a současně vytvářejí vědomí o těch druhých, kteří stojí vně školení i strany. Označení členstvo a další odvozeniny nejsou jen obyčejnými jmény. Jde o pojmy vymezující skupinu my, a tím vylučující skupinu oni.⁸¹

Horizont očekávání byl naplňován také pomocí odkazů na autority marxismu-leninismu. Pavlinec konkrétně citoval Lenina: „Bez revoluční teorie nebylo by revoluční praxe,“ a Stalina: „Komunistou se nikdo nenarodí, komunistou je třeba se stát,“ aby podložil svoje argumenty pro účast na DKV. Sovětský svaz a Vsesvazová komunistická strana (bolševiků) vystupovaly v roli vzoru i ochránce domácích komunistů a reprezentovaly důkaz uskutečnitelnosti marxisticko-leninské doktríny, vždyť „ruští bolševici změnili společenský řád na jedné šestině zeměkoule“. Článek končí zvoláními o budování nové lidské společnosti bez kapitalistické generační zátěže, o zápasu za lepšího člověka, člověka svobodného prací i myšlením a o nutnosti naučit se správně myslet, mít skutečně vědecký názor na

79 Často užívané termíny, s nimiž se operovalo při pojednávání o organizační podobě strany, byly: demokratický centralismus; vnitrostranícká demokracie; disciplína; kritika a sebekritika.

80 Pavlinec pracuje s opozičními pojmy *my-oni*, *uvnitř-vně*, *přítel-nepřítel* – srov. J. IRA, *Dějiny politických pojmů*, DTK 1/2004, s. 226. K opozici *my-oni* srov. např. ještě J. KANDERT, *Vládcové „z boží milosti“*, s. 40; ELIAS CANETTI, *Masa a moc*, Praha 2007, s. 111n. Canetti píše o dvojité mase či systému dvou mas tvořeném kupříkladu na protikladu přítel-nepřítel, z něhož vychází války. Zajímavé je Canettiho tvrzení, že „nejjistější a často jedinou možností zachování masy je existence druhé masy, s níž prvá vstupuje do vztahu. Pohled na druhou masu nebo silná představa o ní umocňuje první, aby se nerozpadla.“ Zde se jedná o jedno z vysvětlení, proč bylo na Východě stále a všude připomínáno nebezpečí z druhé strany a vice versa.

81 R. KOSELLECK, *Futures Past*, s. 160.

svět. Ten poskytne členům stranické školení, které způsobí „změnu kvality strany v nepřemožitelnou sílu“. Staré myšlení a předsudky je potřeba nahradit novým, vědeckým myšlením, kvantitu členstva strany doplnit kvalitou, staré a přežilé musí uvolnit cestu modernímu.

Organizační a ideologický rámeček DKV jsem si nastínili. Nyní by bylo dobré rekonstruovat průběh školení v konkrétních stranických organizacích. Jak již víme, DKV měly probíhat na úrovni základních organizací, přičemž okresní a krajské orgány (nejčastěji kulturně-propagační oddělení a organizační oddělení) organizacím pouze pomáhaly, školení kontrolovaly, popřípadě ve velkých městech organizovaly hromadné přednášky v kinosálech. Masové přednášky v kinech necháme stranou, jednak proto, že pro jejich studium nemáme dostatek pramenů, jednak proto, že se pravděpodobně omezovaly na přečtení referátu, které provázela minimální interakce s posluchačstvem. Zajímavější by mohlo být sledovat průběh DKV v určitých základních organizacích strany. Úkol to není jednoduchý, což do značné míry souvisí s dochováním i současným stavem zpracování příslušných pramenů. V okresních archívech, které jsme podrobili zběžnému průzkumu,⁸² je uloženo pouze torzo z agendy základních organizací KSČ týkající se námi sledovaného období. K tomu ještě musíme přičíst skutečnost, že některé fondy nejsou doposud archiváři zpracovány, a tudíž k nim historik nemá volný přístup. Z těchto důvodů jsme neměli pro zvolený region k dispozici stovky fondů základních organizací strany, což ztěžuje tvorbu nějaké komplexnější komparace.⁸³

Z dochovaných a zpracovaných fondů, jejichž náplň tvoří archiválie produkováné základními organizacemi KSČ v bývalém jihlavském a brněnském kraji po únoru 1948, jsme analýzám podrobili fond vesnické organizace KSČ v Brtnici na

82 Jednalo se o tyto státní okresní archívy, organizační složky Moravského zemského archívu v Brně: Blansko, Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, Břeclav se sídlem v Mikulově, Hodonín, Jihlava, Kroměříž, Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna, Třebíč, Uherské Hradiště, Vsetín, Zlín, Znojmo, Žďár nad Sázavou a Archiv města Brna. Bylo by dobré prozkoumat situaci také v dalších okresních archívech, zejména na území Čech. Stav zpracování fondů OV KSČ v západočeských archívech mapuje HANA HRACHOVÁ, *Seminář k problematice pořádání fondů KSČ*, Ročenka státního oblastního archívu v Plzni 2005, s. 87-93.

83 Situaci s archivními fondy, které se týkají našeho tématu a období, lze poměrně jednoduše zjistit na: <http://www.mvcr.cz/archivnictvi/index.html>. Popřípadě srov. KAREL MLATEČEK, *Fondy KSČ ve Státním okresním archívu Vyškov*, Vyškovský sborník 5/2006, s. 257-264. V roce 2007 jsme se setkali se třemi typy situace: A. Okresní archiv ještě fondy KSČ nezpracoval (Blansko); B. Okresní archiv zpracoval fondy okresních orgánů strany, ale ještě nezpracoval základní organizace (Brno-venkov se sídlem v Rajhradě); C. Okresní archiv zpracoval vše, co má k danému tématu k dispozici (Jihlava, Znojmo).

Jihlavsku⁸⁴ a fond vesnické organizace KSČ Břežany (dříve Fryšava) na Znojemsku.⁸⁵ Kritéria výběru, poté co jsme se rozhodli prozkoumat jihlavský a brněnský stranický kraj, byla dvě. Hledali jsme organizace, jejichž činnost by byla zaznamenána už od roku 1948, a současně jsme pátrali po takových zápisech, v nichž by zmínky o školení nebyly odbyty jednou větou nebo kde by absentovaly zcela.⁸⁶ Musíme dodat, že samotná absence nebo výrazná redukce zápisů o indoktrinaci představují rovněž interpretovatelné znaky, které vypovídají o přístupu straníků ke školení, resp. o celkové vnitrostranické situaci. Upozorníme také na to, že nedisponujeme zápisy z nějakých speciálních, indoktrinačních přednášek a nevíme, zdali se takové přednášky k DKV v Brtnici či Břežanech konaly. Pro rok 1948 se v archívech rovněž nenacházejí zápisy ze schůzí okresních výborů a jejich předsednictev, které byly oběma zkoumaným organizacím nejbližšími nadřazenými, tedy archiválně týkající se OV KSČ Jihlava a Znojmo.

K dispozici jsme měli hlavně zápisy z členských a výborových schůzí obou organizací, u jejichž podoby se na chvíli zastavme. Vesnická organizace KSČ v Brtnici (VO KSČ Brtnice) se kvůli přílivu nových, poúnorových členů rozdělila v létě roku 1948 do tří dílčích organizací. Zaměříme se na nečetné členské a výborové schůze I. a III. dílčí organizace, protože ze schůzí II. obvodu se relevantní písemnosti nedochovaly.⁸⁷ Vesnická organizace KSČ v Břežanech (VO KSČ Břežany) byla

84 Jedná se o fond č. 1474, uložený v SOA Jihlava. VO KSČ Brtnice spadala pod OV KSČ Jihlava. Inventář fondu se stručně zmiňuje, že písemnosti byly uloženy v Brtnici a v listopadu 2002 byly předány Společností Josefa Hoffmanna Brtnice do jihlavského archívu – srov. HANA ŽÁČKOVÁ, *Fondy KSČ – okresní výbor Třešť a KSČ – vesnická organizace Brtnice*, Jihlavský archívní občasník 1/2003-2004, s. 223. Používáme název vesnická organizace KSČ, ale dobové prameny užívaly také označení místní organizace KSČ. Současně je možné uvádět i do jisté míry nadřazený termín základní organizace KSČ. Pod toto označení se řadily jak vesnické (místní) organizace, tak závodní organizace strany.

85 Jedná se o fond A-2/4, uložený v SOA Znojmo. VO KSČ Břežany spadala do konce roku 1948 pod OV KSČ Znojmo, od ledna 1949 pak pod OV KSČ Mikulov. Celý okres Znojmo přešel v lednu 1949 z jihlavského kraje ke kraji brněnskému. Obě změny se udály v souvislosti se vznikem nových KNV a zrušením starších ZNV. Břežany se do konce roku 1948 jmenovaly Fryšava. V textu budeme používat dnešní název Břežany, nehledě na to, jestli budeme hovořit o roce 1948 či o roce 1949.

86 Vedle námi analyzovaných VO KSČ Brtnice a Břežany bychom ve vybraném regionu takových vhodných základních organizací strany nenašli mnoho. Alespoň první kritérium by splňovaly například místní organizace KSČ Sněžné (SOA Žďár nad Sázavou) nebo vesnická organizace KSČ Studnice (SOA Vyškov).

87 Dochovala se úplná řada zápisů ze schůzí I. a III. dílčí organizace (obvodu) Brtnice z let 1948-1953, poté došlo ke sloučení pod jednu vesnickou organizaci. I. obvod měl 176 členů a devítičlenný výbor v čele s předsedou Karlem Vetchým; III. obvod měl kolem stovky členů, nad nimiž vládl dvanáctičlenný výbor v čele s předsedou Karlem Habrdlou. Vedle předsedy měly obě organizace ještě tyto funkcionáře: místopředsedu organizace, jednatele organizace a pokladníka. Srov. SOA Jihlava, fond č. 1474, VO KSČ Brtnice, Inventář, s. 3-5.

z téže příčiny rozdělena na dva obvody v prosinci 1948. V tomto měsíci končí i podrobnější záznamy z jednání brežanských komunistů a jsou obnoveny až v květnu 1949, tedy v době, kdy byly DKV již u konce.⁸⁸ Zápisy ze schůzí obou vesnických organizací vykazují odlišnosti od schůzí okresních či krajských orgánů strany, které se postupně snažily, resp. byly tlačeny vést svoji agendu strukturovanými, administrativními způsoby: strojepis, bodová usnesení, záznamy diskuse. Brtnické i brežanské schůze byly naopak zaznamenávány do vázaných knih a psali je rukou jednatelů/zapisovatelů organizací, kteří hráli klíčovou roli při tvorbě náplně i formální podoby zápisů zasedání.⁸⁹ Brtnické protokoly jsou výrazně podobné venkovským kronikám, a bohužel je tomu tak, i co se obsahu týče. Navíc je lze srovnávat s nedbale vedenými kronikami. Převládá obecnost, stručnost a narativnost. Brtničtí zapisovatelé/jednatelé organizací asi neměli blízko ke kancelářské práci. To znamená, že řada bodů programu je odbyta krátkým konstatováním, což ztěžuje rekonstrukci průběhu stranického školení v Brtnici. Brežanský jednatel vedl protokoly během roku 1948 mnohem pečlivěji, podrobněji a konkrétněji. Otázkou zůstává, do jaké míry jsou jednání brtnických komunistů zachycena v pramenech. Jinými slovy, leží vina za torzovité brtnické záznamy na zapisovatelích, kteří nezaznamenali všechny schůze, anebo se organizace skutečně tak málo scházeli?⁹⁰

88 SOA Znojmo, fond A-2/4, VO KSČ Brežany, kn. 1. Organizace byla rozdělena podle toku potoka na: I. obvod (jihovýchod) s osmičlenným výborem v čele s předsedou Jaroslav Cahlíkem (dosavadní předseda celé organizace); II. obvod (severozápad) s osmičlenným výborem v čele s předsedou Františkem Malárem. Zápisy z dalších měsíců jsou omezeny na protokoly z prověřování členů. Další kompletnější zápisy ze schůzí organizace jsou k dispozici až od května 1949. Konkrétně se jedná o zápisy ze schůzí I. obvodu VO KSČ Brežany. Srov. SOA Znojmo, fond A-2/4, VO KSČ Brežany, ka. 1.

89 SOA Jihlava, fond č. 1474, VO KSČ Brtnice, I. Úřední knihy, úřední kniha č. 1. (I. dílčí organizace) a úřední kniha č. 4 (III. dílčí organizace). Všechny další citáty ze schůzí v Brtnici, pokud není uvedeno jinak, srov. tam; SOA Znojmo, fond A-2/4, VO KSČ Brežany, kn. 1. V případě brtnické I. dílčí organizace byl zapisovatelem František „Franta“ Zelený (truhlář); zápisy jsou psány krasopisně a s minimem hrubek. Schůze brtnického III. obvodu zapisoval Augustin Hons ml. (tatínek byl členem výboru); zápisy jsou psány zřetelně, ale s množstvím hrubých pravopisných chyb. Dnes bychom řekli, že Hons byl disortografik. Hrubky v citacích necháváme neopravené, jako svědectví o jednom lokálním funkcionáři KSČ. Brežanské zápisy vedl v roce 1948 Hubert Brym (sociální postavení neznášeno). Brym vedl ze sledovaných zapisovatelů záznamy nejsvědomitěji a nejpodrobněji.

90 Podle organizačního řádu strany měly organizace konat členské schůze minimálně jednou měsíčně a výbor organizace měl zasedat nejméně jednou za čtrnáct dní. V Brtnici tuto směrnici ani jeden obvod neplnil. Členové I. obvodu se od jeho ustavení v srpnu 1948 šli do konce roku jen na dvou členských a jedné výborové schůzi. Členové III. obvodu se od jeho vzniku v září 1948 šli do konce roku na dvou členských a dvou výborových schůzích. V Brežanech se scházeli mnohem častěji a pravidelněji. Od druhé poloviny roku 1948 se zde každý měsíc konala minimálně jedna členská a jedna výborová schůze.

Vraťme se k průběhu indoktrinace během DKV. Začneme v Brtnici. Začátek DKV v srpnu 1948 se kryl s ustavujícími schůzemi nových brtnických stranických obvodů. Téma sjednocení pracujících na podkladě marxismu-leninismu bylo brtnickým straníkům velmi volně představeno Jaroslavem Chytíkem, pravděpodobně vedoucím kulturně-propagační práce celé vesnické organizace Brtnice.⁹¹ Chytík zdůraznil, že příslušnost ke KSČ s sebou přináší novou, dokonalejší formu myšlení i mezilidských vztahů. V I. obvodě poučoval Chytík během srpna 1948 členstvo, aby „prohlubovalo soudružství mezi sebou, jak v životě spolkovém, tak v životě veřejném“. Namísto „pane“ se měli straníci oslovovat vždy „soudruhu“ a zdravit se komunistickým „prací čest“. Tato krátká citovaná pasáž je zajímavá tím, že obsahuje setrvačnost jazykové formy a od ní neodvislého způsobu myšlení. Ještě půl roku po Únoru si starší, tradiční označující (spolkovém, pane) konkurují s novými (soudružství, soudruhu, práci čest). Marxisticko-leninská označující jsou v tomto případě prosazována shora, funkcionářem organizace. Brtnický III. obvod měl ustavující schůzi až koncem září 1948, a to se již ve stranickém tisku⁹² často a podrobně psalo o školení členstva a DKV. Předseda celé VO KSČ Brtnice Alfons Čermák přítomný na ustavující obvodní schůzi tudíž „informuje členstvo o příštím školení všech členů“. Ke slovu se opět dostal i Jaroslav Chytík, který promluvil v obdobném duchu jako před měsícem v I. obvodě a dodal, že „budeme sledovat každého jednotlivého člena, jak plní svojí povinnosti které strana ukládá“.

Členové brtnického obvodu tedy se srpnovým tématem školení začali až v září. Možná bylo ve stranickém okrese Jihlava takových obvodů či organizací více, a snad také proto bylo v celém okrese záříjové téma indoktrinační kampaně posunuto až na říjen.⁹³ Organizace DKV tím dostávala už na svém začátku první trhliny, které se promítaly do dalšího průběhu školení. Straníci patřící do I. obvodu VO KSČ Brtnice si záříjové téma DKV vyslechli až 20. října 1948. Nutno dodat, že posun termínu nebyl tím největším nedostatkem indoktrinace. Dokonce i účast na člen-

91 Usuzujeme tak z několika indicií: 1. Chytík promlouval o problémech z této oblasti; 2. dostavoval se na oba obvody, tudíž byl asi členem zastřešující vesnické organizace; 3. podle organizačního řádu měly základní organizace disponovat takovýmto funkcionářem.

92 Srov. námi citované články v Rudém právu a Funkcionáři a také články v Brtnici bližší Jiskře, politickém týdeníku KV KSČ v Jihlavě. Jiskra z 22. srpna 1948, s. 1, *Otevíráme KPŠ*, nebo Jiskra z 19. září 1948, s. 1, *Kázeň komunisty* (Č. Císař).

93 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 19/7 – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955, aj. 134, DKV 1948-1949. V celém jihlavském kraji proběhlo záříjové školení jen v 51,4% organizací.

ské schůzi byla vysoká, tříčtvrtinová.⁹⁴ Potíže spočívaly jinde, totiž v náplni školení. Předseda obvodu Karel Vetchý „zahazuje povinné školení členstva výkladem o vzniku KSČ a její činnosti do dnešní doby. Dále přečetl brožuru Učení o straně, kterou členstvo se zájmem vyslechlo.“ Pak si vzal slovo předseda celé organizace A. Čermák. Upozornil na dvě výročí, při jejichž oslavách by členové KSČ neměli chybět. Šlo o 28. říjen (výročí vzniku ČSR) a 7. listopad („výročí vzniku SSSR, při němž pořádá KSČ slavnost rozvinutí praporu strany“). Obě slavnosti byly pojímány jako akce určené pro celou obec, řídil je místní akční výbor NF, a nikoli jen jako stranická záležitost, i když stranickost oslav byla patrnější při výročí bolševického převratu.⁹⁵ Po Čermákově proslovu začala diskuse, při které „projevovalo členstvo zájem o marxistickou literaturu. Předseda Vetchý přislíbil, že v příštím školení bude tato postupně probírána.“⁹⁶

Z výše uvedeného nemůžeme dělat nějaké rozsáhlé závěry. Shrňme si alespoň některé rozdíly mezi organizačními nároky a představami ústředí a průběhem indoktrinace v lokálních dimenzích. Na jedné straně sice brtničtí komunisté patřili ke skupině aktivnějších stranických organizací, v nichž v říjnu 1948 DKV vůbec proběhly.⁹⁷ Na druhou stranu se měly DKV konat každý měsíc, ale výše uvedené školení I. obvodu bylo až do dubna 1949 jediné, které prameny zachycují. V říjnu 1948 mělo být přednášeno na téma třicet let Československa,

94 Podle zápisu se na schůzi dostavilo 129 členů I. obvodu VO KSČ Brtnice; 25 se řádně omluvilo. Zbývá nám tedy kolem 18 členů, kteří se neomluvili. Na jiných členských schůzích účast nepřekračovala stovku.

95 SOA Jihlava, Archiv obce Brtnice, i. č. 20, kn. I., Pamětní kniha městyse Brtnice 1930-1952, s. 368. Bylo by zajímavé sledovat prolínání, ovlivňování i konkurenci tradičních festivit s nově zaváděnými svátky. V našem případě kronikář zaznamenal, že 28. října 1948 byl vedle tradičních rituálů (vztyčení vlajky, čestná stráž, slavnostní akademie) při projevu poslance ZNV O. Krupičky z Jihlavy poprvé zmíněn význam bolševického říjnového převratu na vznik první republiky. Jednalo se o jeden z pokusů v rámci celkového úsilí postupně implantovat nové obsahy do zaběhnutých forem. Naopak oslav 7. listopadu 1948 se zúčastnili vedle veřejných a stranických činitelů i žáci místních škol, kteří obstarali kulturní program. Podobně bylo slaveno i 25. výročí úmrtí V. I. Lenina v lednu 1949. Řada nestraničků asi tyto komunistické svátky přehlížela, avšak zapojení dětí a mládeže mohlo být úvodním krokem k šíření a zakotvení nově zaváděných rituálů uvnitř vesnické komunity.

96 SOA Jihlava, fond č. 1474, VO KSČ Brtnice, I. Úřední knihy, úřední kniha č. 1. (I. dílčí organizace).

97 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 19/7 – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955, aj. 134, DKV 1948-1949. Nejprve upozorníme, že vnitrostraničká statistika a evidence se potýkala s chronickou nepřesností a vylepšováním různých čísel, takže udávané hodnoty nemůžeme brát jako zcela přesné, ale pouze jako orientační. V českých zemích se DKV konaly během října 1948 v 60% organizací. Jihlavský kraj vykázal nadprůměrných 64,5% organizací, v nichž školení proběhlo. Nejvyšší procento zapojených organizací udával brněnský kraj (89,9%), nejnižší pak kraj Liberec (21%).

avšak Vetchý hovořil o dějinách strany. Četl osnovu záříjového školení s názvem *Učení o straně*, které bylo věnováno jiné problematice, a sice organizační strukturu strany. Předseda Čermák propojil dvě plánovaná samostatná témata na říjen (třicet let Československa) a listopad (SSSR, hlavní síla socialismu) do jednoho vstupu, který byl naplněn zejména pozvánkami na místní slavnosti. Přitom minimálně jeden důležitý funkcionář organizace, zapisovatel Zelený, neměl základní znalosti z dějin hlavního spojence a vzoru, Sovětského svazu. Sedmý listopad považoval mylně za vznik SSSR pravděpodobně nejen zapisovatel Zelený, ale také předseda VO KSČ Brtnice Čermák, jehož slova zapisovatel zaznamenal. Nedostatkem ideologicky zdatnějších funkcionářů netrpěla jen brtnická organizace KSČ. Průzkumy prováděné ve druhé polovině roku 1948 v zemědělských obcích jižní a střední Moravy a v jejich venkovských stranických organizacích poukazují u většiny vsí na absenci školených funkcionářů a na potřebu zorganizování indoktrinačních kurzů.⁹⁸ Zastavme se ještě u četby politických brožur. Nemůžeme si ověřit, do jaké míry byl zájem členstva o marxisticko-leninskou literaturu předstíraný a do jaké míry šlo o zaujetí opravdové. Přístup k indoktrinaci se pravděpodobně lišil u jednoho každého straníka. Zmínka zájmu o četbu brožur mohla být také součástí reprezentace konformity organizace konstruované zapisovatelem, součástí naplňovaného horizontu očekávání. Převaze předstírání a konformity v rámci individuálního zájmu o ideologické otázky mezi brtnickými komunisty by mohlo napovídat i upozornění knihovníka VO KSČ Brtnice Hynka Valíčka z února 1949. Valíček poukázal na dobře zásobenou Gottwaldovou knihovnou, kterou členstvo I. obvodu málo využívá a knihy i časopisy si půjčuje jen zřídka. Obdobně hovořil knihovník při výroční členské schůzi III. obvodu, kde „vybízí členstvo, aby více čtlo“.

Dva dny po školení I. obvodu proběhly DKV také ve III. obvodu VO KSČ Brtnice. Jako hlavní přednášející byl pozván předseda prvního obvodu Karel Vetchý. Hostující referent Vetchý jen zopakoval svůj referát přednesený přede dvěma dny, včetně četby osnovy *Učení o straně*. Po jeho příspěvku byli přítomní vybidnuti k „hojným účastem na schůzích při školení členu“, protože dobrá docházka tvořila klíč k dobrému výsledku проверки.⁹⁹ Podobně jako v případě I. obvodu byla i tato říjnová indoktrinace až do dubna 1949 jediná, kterou prameny zachycují. VO KSČ Brtnice tak mohla patřit do skupiny organizací, kde během zimy 1948/1949 DKV vůbec neprobíhaly. Například v lednu i únoru 1949 se v jihlavském kraji nekonala

98 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 100/4 – Organizační oddělení, M. Švermová 1945-1951, sv. 78, aj. 428 – průzkum zemědělských obcí 1948.

99 SOA Jihlava, fond č. 1474, VO KSČ Brtnice, I. Úřední knihy, úřední kniha č. 4. (III. dílčí organizace).

stranická výchova zhruba v jedné třetině organizací.¹⁰⁰ Na druhou stranu se třeba členové všech tří brtnických obvodů scházeli k indoktrinaci hromadně na speciálních přednáškách konaných mimo běžné schůze obvodů, avšak k ověření této hypotézy nám chybí prameny.

Jak probíhaly DKV v Břežanech na Znojemsku? Vesnická organizace KSČ Břežany spadala na podzim roku 1948 pod stranický okres Znojmo, který do konce roku patřil do jihlavského kraje. Přestože OV KSČ Znojmo zaslalo brežanským funkcionářům v srpnu a září 1948 dva dopisy s požadavky jednou za měsíc konat ideologické přednášky a podávat o indoktrinacích zprávy do Znojma,¹⁰¹ neprobíhalo v Břežanech, podobně jako v Brtnici, ani v srpnu, ani v září 1948 žádné školení. První speciální indoktrinace členstva začala až 7. října 1948 na členské schůzi. V sále místního kulturního domu se sešlo bezmála čtyřicet straníků, aby vyslechli příspěvek, který přednesl referent Dvořák, okresní funkcionář ze Znojma, který v Břežanech působil i v roli instruktora. Břežanští komunisté tedy využili možnosti a nechali se vzdělávat instruktorem z okresního výboru strany. Dvořák pojal svoji přednášku obsírně, jako by chtěl během jednoho večera stihnout více měsíčních témat. Vedle toho, že se Dvořák věnoval říjnovému tématu třicet let Československa, když mluvil o předmnichovské politice, Mnichovu a nakonec o lidové demokracii, stihl se ještě zabývat politikou a hospodářstvím SSSR (listopadové téma) i československou ekonomikou v éře plánování (prosincové téma). Pak se referent vrátil k zářijovému tématu *Učení o straně*, z něhož vypíchl úkoly, které čekají KSČ v nejbližší budoucnosti.¹⁰² Ze zápisu se kromě bodového scénáře nedozvídáme nic konkrétnějšího o obsahu Dvořákova dlouhého referátu ani v něm není zachycená případná diskuse. Také v Břežanech došlo už při prvním školení k modifikaci nároků centra na průběh DKV, ač v poněkud jiném směru než v Brtnici. Referent stáhl hned čtyři měsíční témata do jedné přednášky. Tím, že se vrátil k neprobrané látce a vydal se dopředu k tématům následujících dvou měsíců, šetřil námahu sobě i ostatním. Dalším nedostatkem byla pasivita členstva, která se promítla do pravděpodobné absence debaty po skončení přednášky a rovněž do nízké účasti brežanských na schůzi. Přítomna byla slabá pětina všech straníků v obci a také

100 Funkcionář č. 6 z 30. března 1949, s. 305. NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 19/7 – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955, aj. 134, DKV 1948-1949.

V lednu 1949 hlásil jihlavský kraj 71 % organizací zapojených do DKV. V únoru počet organizací, v nichž DKV probíhaly, klesl na 68,5 %. Průměr všech krajů v českých zemích byl 58,2 %.

101 SOA Znojmo, fond A-2/4, VO KSČ Břežany, kn. 12 – jednací protokoly, č. j. 25.

102 SOA Znojmo, fond A-2/4, VO KSČ Břežany, kn. 1 – zápisy ze schůzí. Pokud není uvedeno jinak, všechny citace z VO KSČ Břežany.

dalších schůzí či školení se většinou neúčastnila více než polovina členské základny organizace.¹⁰³ Důkazem toho, že se školení v Břežanech ubíralo vlastní cestou se specifickým harmonogramem, může být referát jednatele organizace Huberta Bryma, který na druhé říjnové členské schůzi, konané 19. října 1948, hovořil na téma dialektický a historický materialismus. Projev sice vybočoval z říjnového tématu Třicet let ČSR, ale byl přítomnými „kvitován“.

Členové strany nepřítomní na Dvořákově či Brymově přednášce mohli své znalosti nejen marxisticko-leninské doktríny zlepšit domácími samostudii knih z fondů Gottwaldovy knihovny. Jednatel organizace H. Brym během října 1948 objednal na doporučení OV KSČ Znojmo jednotlivé tituly v Brně. Zásilku dvaceti osmi svazků tvořící základ Gottwaldovy knihovny obdržela organizace v polovině listopadu.¹⁰⁴ Tyto brožury, uložené jako samostatná knihovna do obecní knihovny Břežany, však nebyly, podobně jako v Brtnici, podle představ místních funkcionářů využívány dostatečně. Jednatel a zapisovatel VO KSČ Břežany H. Brym nabádal členstvo k četbě „hodnotných literárních děl“ a stranického tisku, jejichž obsah čtenáři „otevře jasný cíl socialistických myšlenek oproštěných od původního maloměstšáckého demokratismu“.¹⁰⁵ Podle Bryma se pak brežanští komunisté nemuseli obávat blížících se prověrek členstva, protože se jejich „nitro“ vlivem nového učení přinášejícího „pořádek, solidaritu a spravedlnost“ promění. Povznesou se z malosti všedních dní k „čistému, sebekritickému vědomí“ napomáhajícímu „vývinu ryzího socialismu-ideálního cíle lidské společnosti“. O tom, co z doporučené literatury

103 Na tuto schůzi konanou dne 7. října 1948 přišlo 38 straníků, přitom k 12. říjnu 1948 měla VO KSČ Břežany podle vlastní evidence celkem 197 členů. Na schůzi tedy dorazilo jen 19% brežanských komunistů. Na zasedání konané 11. ledna 1949, na němž bylo přednášeno prosincové téma o pětiletce, se dostavilo 107 straníků. Tuto poměrně vysokou účast mohlo zapříčinit více faktorů. Zmiňme alespoň tři z nich: a) schůze se konala v zimmím, pro zemědělce časově volnějším období; b) téma se týkalo praktických, hospodářských otázek, které mívaly u běžných členů větší ohlas; c) referentem byl straník z Prahy, jehož názory mohly členy vesnické organizace z různých důvodů zajímat.

104 OV KSČ Znojmo nejpozději v první polovině září 1948 zaslal do Břežan dopis týkající se nákupu publikací do Gottwaldovy knihovny. Jednatel organizace H. Brym na přelomu září a října objednal knihy v hodnotě 2 500 korun u tiskového podniku Rovnost Brno. Celkem 28 svazků v hodnotě 2 496 Kčs přišlo do Břežan 15. listopadu 1949 a organizace je měla splácet v měsíčních splátkách á 416 Kčs. Srov. SOA Znojmo, fond A-2/4, VO KSČ Břežany, kn. 12 – jednací protokoly, č. j. 35; 65; 77; 81; 105.

105 SOA Znojmo, fond A-2/4, VO KSČ Břežany, kn. 1 – zápisy ze schůzí. Počet odběratelů stranického tisku v rámci celé organizace nám není znám. Neznali jej ani tehdejší aktéři. Seznam předplatitelů tisku nebyl v Břežanech pořízen minimálně do listopadu 1948. Dochované prameny udávají pouze počet odběratelů Funkcionáře, kterého si předplatili dva brežanští komunisté.

členové a funkcionáři organizace (ne)četli, se můžeme zčásti dozvědět z prověřkových protokolů.¹⁰⁶ Přestože tyto zповědi jednotlivců neobsahují explicitní informace o tom, jak byly knihy a periodika čteny, resp. můžeme jen těžko zjišťovat, nakolik šlo ze strany prověřovaných o předstírání četby, zasluhovaly by výpovědi straníků o jejich četbě hlubší interpretaci, která by mohla vést k lepšímu porozumění sociálního, myšlenkového a kulturního zázemí straníků jako jednotlivců i jako specifické skupiny. Pro tuto studii musíme nastíněný směr výzkumu nechat stranou. Vraťme se však ještě na chvíli k Brymově proslavu.

I když se Brymova řeč netýkala přímo DKV, ale měla straníky morálně připravit na prověřování, citovali jsme z ní podrobněji ze dvou důvodů. Jednak před sebou máme příklad lokálního apoštola utváření nového člověka a nové společnosti, jednak můžeme porovnat formální a obsahovou úroveň záznamů vedených zapisovatelem Brymem s úrovní zápisů A. Honse ml., zapisovatele III. obvodu VO KSČ Brtnice. Brym, ač ve stejné funkci jako Hons, patřil k poněkud odlišnému světu, světu vzdělanějšímu, sečtějšímu, ale současně více ideologicky zaměřenému a zapálenému pro věc. Brymův předprověřkový referát nás přivedl ještě k jedné záležitosti. Od listopadu 1948 nejméně do ledna 1949 se nejen v Břežanech, ale i v jiných základních organizacích strany v regionu věnovali zejména prověřování členstva, které jim svou komplikovaností a mnohde i konfliktností zabíralo většinu schůzovního času. Přestože bylo prověřování s DKV provázáno a obě akce se měly vzájemně doplňovat, na podzim roku 1948 jednoznačně zvítězila orientace na prověrky, ve kterých docházelo k různým složitým vyjednáváním, vzájemnému vymezování si pozic či výbušným osobním sporům. Na školení pak už nezbyval prostor ani energie, protože ideologické referáty byly přes všechnu ústředím proklamovanou důležitost oproti zmíněným lokálním animozitám, zájmům a záměrům přece jen záležitostí podružnější.

106 SOA Znojmo, fond A-2/4, VO KSČ Břežany, ka. 1 – prověřkové protokoly. Uvedme alespoň dva příklady straníků a jimi udávané četby. Vybrali jsem jednoho funkcionáře a jednoho běžného člena. František Coufal, kulturní referent organizace, který vstoupil do strany roku 1945, uvedl, že čte *Deset let*, což byl sborník statí a projevů K. Gottwalda (1936-1946). Dále řekl, že odebírá Rovnost, nedělní Rudé právo a jihlavskou Jiskru. Coufal byl prověřen. Je možná příznačné, že výboru základní organizace stačilo, aby kulturní referent organizace, který měl být jedním z nejsečtějších funkcionářů v Břežanech, uvedl pouze jednu knihu. Při srovnání s dalšími prověřovanými se však Coufalem udávaná četba dostává do jiného světla. Pokud zpovídání četli, tak četli většinou noviny, navíc vesměs Zemědělské noviny či Rolnické hlasy. Někteří jen neurčitě uvedli, že četli nebo právě čtou různé stranické brožury. Jan Rosenberg, zemědělský dělník s osmi dětmi, který do strany vstoupil roku 1945, uvedl, že odebírá Zemědělské noviny a kupuje Rovnost. Dále slíbil, že si stranickou literaturu bude půjčovat v nově zřízované Gottwaldově knihovně.

Další ideologicky zaměřený referát si břežanští straníci vyslechli až v prosinci 1948, když na členské schůzi vystoupil předseda OV KSČ v Mikulově Silvestr Nováček. Nováček hovořil o povinnostech straníků, politice vedení strany nebo o podobě domácí ekonomiky. V tomto případě však nešlo o naplňování programu DKV. Nováčkův výstup byl spíše součástí utváření nových mocenských vazeb mezi Mikulovem a místními komunisty. Od ledna 1949 totiž celá VO KSČ Břežany přecházela ze znojemského stranického okresu pod okres Mikulov. Předseda OV KSČ Nováček si zřejmě přijel obhlédnout situaci a navázat potřebné pracovní kontakty. Také na druhé prosincové členské schůzi dostali břežanští komunisté návštěvu z Mikulova. Tentokrát okresní funkcionář Josef Nehyba referoval o organizačních záležitostech. Organizace měla zlepšit řadu oblastí vnitrostranické činnosti, kupříkladu administrativu nebo práci desítkových důvěrníků. Aby měl Nehyba čas přítomné v tomto smyslu informovat, už předem přikázal z pozice člena nadřízeného stranického orgánu upustit od několika bodů schůze, včetně plánovaného školení, které měl tentokrát vést kulturní referent organizace František Coufal,¹⁰⁷ jenž se v listopadu při prověřování zavázal, že si na každou členskou schůzi připraví půlhodinový příspěvek.¹⁰⁸ Ideologické otázky však byly opět, nyní z popudu okresního funkcionáře, odsunuty stranou. Záležitosti praktického organizování a vykonávání moci znovu dostaly přednost. V tomto případě šlo o transformování podoby lokálních organizačních a mocenských polí v zájmu a pod dohledem nového nadřízeného.

Teprve po ukončení hlavní vlny prověrek a organizačním zklidnění po přechodu pod OV KSČ Mikulov byli břežanští komunisté znovu vystaveni cílené indoktrinaci v rámci DKV. Vedle toho, že si účastníci druhé lednové členské schůze vyslechli teprve prosincové téma DKV týkající se první pětiletky, je zajímavá osoba referujícího, kterým byl Karel Vokoč z Prahy.¹⁰⁹ Iniciativa podle všeho vyšla od Vokoče samotného, potažmo z Prahy. V listopadu 1948 obdrželi břežanští dopis podepsaný Vokočem s žádostí o vystoupení na členské schůzi v prosinci. Funkcionáři se rozhodli nabídku přijmout, ale odpověděli až téměř po měsíci, začátkem prosince, takže návštěva byla odsunuta zřejmě z důvodu svrchu zmiňovaného prověřování až na leden 1949. Přítomnost straníka z Prahy ve vesnické organizaci mohla být

107 SOA Znojmo, fond A-2/4, VO KSČ Břežany, kn. 12 – jednací protokoly, č. j. 152; kn. 1 – zápisy ze schůzi. Nehyba vystoupil v Břežanech 18. prosince 1948. Místní funkcionáři teprve den předtím straníky informovali, že plánované školení je odvoláno.

108 SOA Znojmo, fond A-2/4, VO KSČ Břežany, kn. 1 – prověřovací protokoly.

109 SOA Znojmo, fond A-2/4, VO KSČ Břežany, kn. 12 – jednací protokoly, č. j. 102. Vokoč byl zaměstnan jako národní správce.

jednou z příčin poměrně vysoké, mírně nadpoloviční účasti na schůzi. Škoda, že se nezachoval podrobnější záznam debaty, během níž možná došlo ke konfrontaci mezi reprezentantem centra a lokálními straníky. Návštěva z metropole asi mezi místními vyvolala různá očekávání a ohlasy, jejichž rekonstrukce by byla pouhou spekulací, pokud se budeme držet axiomu, že historiografie je dovedností pramenného dokladu.¹¹⁰ Jednu z podob interakce mezi zástupcem centra a místními straníky však rekonstruovat můžeme. Břežanští komunisté vnímali Vokoče jako svého přímluvce v ústředí. Představoval spojnicí, do určité míry symbolickou spojnicí utvrzující jednotu organizace a kolektivní identitu celku, mezi Břežany a pomyslnou hlavou celého tělesa. Po skončení referátu Vokoče požádali, aby v Praze tlumočil jejich požadavky. Nejprve poprosili různé pražské základní organizace strany o darování literárních děl, která by obohatila fondy místní Gottwaldovy knihovny. Tato prosba je pozoruhodná přinejmenším vzhledem k předpokladu Břežanských, že v hlavním městě, symbolu kulturnosti, musí mít stranické buňky knih nazbyt. Obec Břežany v čele s místní komunistickou organizací se již několik měsíců snažila o kinofikaci a přestavbu místního kulturního domu. Sem směřoval druhý požadavek brežanských. Karel Vokoč byl nepřímou vyzván, aby v metropoli navštívil zainteresovaná ministerstva a tam intervenoval. V obou případech vyšel delegát místním vstříc, ale kvůli tomu, že zápisy ze schůzi VO KSČ Brtnice v lednu 1949 končí a jsou k dispozici až od května 1949, nemůžeme dále sledovat ani upřímnost Vokočových slibů, ani další průběh DKV v Břežanech. Ještě jednou poznámkou se vraťme k zájezdu Vokoče do Břežan. Minimálně zapisovatel VO KSČ Břežany Hubert Brym nahlížel na Vokoče podle našeho názoru optikou mocenské hierarchie a subordinace, když zaznamenal Vokočovu reakci na výše uvedené žádosti slovy: „Slíbeno k příznivému vyřízení.“

Po analýze průběhu DKV v obou sledovaných vesnických organizacích KSČ nastal čas k určitému zobecnění. Viděli jsme, kolik péče věnovaly ústřední stranické orgány a stranický tisk organizaci plošné indoktrinace, a rovněž jsme mohli sledovat, jak celá akce probíhala na lokální úrovni.¹¹¹ Porovnáme-li nároky centra s jejich výraznou modifikací až nerealizováním na okrajích, nemůžeme si neklást otázku, do jaké míry je nadále možné hovořit o všemocné a zároveň nepružné monolitní organizaci

110 JAN HORSKÝ, *Myslení a citění, autonomie vědomí, individuum*, in: Kulturní a sociální skutečnost v dějzpytném myšlení. Příspěvky k dějinám českého dějepiscectví doby Gollovy školy, (ed.) Jan Horský, Ústí nad Labem 1999, s. 58.

111 Studium lokálních praktik v nedemokratických režimech není zahraniční historiografii neznámo – srov. *Provincial Landscapes: Local Dimensions of Soviet Power, 1917–1953*, (ed.) DONALD J. RALEIGH, Pittsburgh 2001. Sborník přináší studie z různých koutů bývalého SSSR (Tambov, Jaroslavl, Sevastopol) s širokým záběrem od politických témat až po kulturně-sociální kontexty (například lokální identity).

prostoupené totálním ovládním shora.¹¹² Jistě, představy o úplné kontrole a podřízenosti stranických organizací i členstva existovaly, ale kolidovaly s komplikovaným lokálním děním plným různě motivovaných vyjednávaní.¹¹³ Brtnické ani březánské školení z různých, výše uvedených důvodů kvantitativně ani kvalitativně neodpovídalo záměrům pražské stranické centrály. V tomto směru je příznačné, že žádný ze zapisovatelů nepoužíval pro indoktrinaci oficiální název. Užívali termínů školení, výchova nebo psali jen obecně o referátech či přednáškách.

Obě vesnické stranické organizace, složené převážně z prostých, málo vzdělaných, pokvětnových či pounorových členů, kteří například v Břežanech patřili převážně do sociálních skupin rolníků a žen v domácnosti,¹¹⁴ kráčely vlastní cestou.

112 Podobné otázky si už dříve kladly někteří zahraniční historici. Totalitární paradigma bylo na konci 70. let a v průběhu 80. let minulého století podrobena kritice ze strany převážně anglosaských historiků sociálních dějin, tzv. revizionistů (například S. Fitzpatricková, J. A. Getty), kteří se pokusili oprostit dějiny SSSR za vlády Stalina od výkladových modelů totalitární kontroly z centra. K tomu srov. SHEILA FITZPATRICK, *Constructing Stalinism: Reflections on Changing Western and Soviet Perspectives on Stalin Era*, in: *The Stalin Phenomenon*, (ed.) Alec Nove, London 1993, s. 79–83. Kvalitní přehled nejdůležitějších metodických přístupů používaných západoevropskými a americkými historiky stalinismu po druhé světové válce doplněný o seznam základní literatury podal i německý historik STEFAN PLAGGENBORG, *Die wichtigsten Herangehensweisen an Stalinismus in der westlichen Forschung*, in: *Stalinismus: Neue Forschungen und Konzepte*, (ed.) Stefan Plaggenborg, Berlin 1998, s. 20–33. Za neudržitelné setrvávání u totalitárního paradigma kritizoval českou historiografii PETER HEUMOS, „*Vybrňme si rukávy, než se kola zastaví!*“ *Dělníci a státní socialismus v Československu 1945–1968*, Praha 2006, s. 28–29. Českou politologii z podobného důvodu kritizoval PETR STEINER, *Jak doktor Suchý Rusko krotil*, MF Dnes z 3. listopadu 2007, s. D7.

113 EVA SCHMIDT-HARTMANN, *Kommunismus und Osteuropa: Ansätze zu einer Reinterpretation*, in: *Kommunismus und Osteuropa: Konzepte, Perspektiven und Interpretationen im Wandel*, (ed.) Eva Schmidt-Hartmann, München 1994, s. 11, 19. Je dobré upozornit, že výklady o totalitním ovládní společnosti odpovídají dobovým představám komunistů, kteří sami sebe často vnímali jako onnipotentní vůdce společnosti. Schmidt-Hartmannová dále tvrdí, že koncept komunismu jako totalitarismu trpí přílišným zjednodušováním, které postrádá hlubší analýzu rozmanitých sociálních a historických souvislostí, jejichž studium odhalí různé chyby a zmatky doprovázející panování komunistických režimů.

114 Přesné sociální složení organizací neznáme. Pro VO KSČ Brtnice vycházíme pouze z dokladu o členech výboru I. obvodu v roce 1948: učitel, zásobovací referent, soustružník v důchodu, truhlář, 2 jircháři a 2 ženy v domácnosti. Pro VO KSČ Břežany máme k dispozici prověřkové protokoly z přelomu let 1948/1949, v nichž vedle dalšího zpovidání udávali i svá zaměstnání. Pečlivě prostudování protokolů v tomto směru musíme nechat stranou. Namátkovým výběrem prověrky dvaceti straníků z 9. ledna 1949 zjistíme, že členky strany byly v drtivé většině v domácnosti a členové byli rolníky, což odpovídá zemědělskému kraji jižní Moravy, v němž Břežany leží. Celková sociální struktura KSČ v českých zemích k 31. prosinci 1948 vypadala takto (podíly vybraných skupin v procentech): dělníci 43,2; ženy v domácnosti 18,4; úředníci (včetně veškeré zaměstnané inteligence) 11,7; rolníci 6,6; živnostníci 4,6 – cituji podle J. MAŇÁK, *Proměna dělnické strany v organizaci moci*, s. 170.

Ideální představy o průběhu DKV se tam střetávaly s lokálními mocenskými sítěmi, v nichž se pohybovali a které utvářeli specifictí aktéři s vlastními záměry a zájmy, a to samozřejmě nejen vnitrostranickými. Školení mnohdy muselo ustoupit před praktičtějšími, naléhavějšími i tradičnějšími záležitostmi, jakými byly kupříkladu prověřování či nové organizační uspořádání, ale i mimostranické pracovní povinnosti (žně) nebo události týkající se společného života vesnické komunity (různé slavnosti).¹¹⁵ Jinak řečeno, ze strany místních straníků se jednalo o přístup obsahující pestrou směsici praktičnosti, nekompetentnosti a alibismu, propojenou s vlastními intencemi, osobitým výkladem příkazů, doprovázenou snahou o co nejmenší náklady při zachování zdání plnění úkolů, a vetkanou do běžícího lokálního života naplněného místními zvyklostmi a tradicemi.¹¹⁶ Podobu DKV jsme z tradičně epistemologických důvodů zčásti izolovali od zbytku dění uvnitř organizací a rovněž od událostí týkajících se celé obce. Toto oddělení ale neodpovídá skutečnosti. Nezapomínejme, že DKV byly součástí komplexnějšího a proměnlivého sociálního celku a že jejich průběh se zainteresování aktéři zčásti snažili zakomponovat do již existujícího kontextu společenských a kulturních sítí.¹¹⁷ Ostatně takovýto stabilizační či realistický přístup představoval vedle mobilizačních výzev k budování nové, moderní společnosti, nebo naopak vedle hrozeb negativním prověřením jednu z cest, jak alespoň zčásti úspěšně naplnit proklamovaný cíl školení.

Jednu z možností, jak lépe porozumět dění uvnitř KSČ, představuje koncepce sítí-aktérů.¹¹⁸ Podle tohoto konceptu neexistuje žádná všezahrnující, monolitní struktura rozdělující z ústředního zdroje dále neměnné příkazy, ale musíme předpokládat množství sítí-aktérů, které jsou tvořeny nejen pevnými strukturami, ale i dynamickými a intervenujícími jednajícími subjekty i symbolickými a re-rezentujícími znaky. V této mocenské síti je dění výsledkem činnosti celého řetězce aktérů, z nichž každý překládá, modifikuje určitý příkaz v souladu se svými

115 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 19/7 – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945–1955, aj. 134, DKV 1948–1949. Když průměr všech organizací v českých zemích zapojených do DKV v prosinci 1948 oproti předchozímu měsíci klesl o bezmála 15 %, vysvětlily to kraje a okresy stranickému ústředí třemi příčinami: 1) v prosinci se pořádaly oslavy na počest narozenin J. V. Stalina; 2) ve vánočním týdnu se neškoloilo; 3) provádělo se nové organizační uspořádání krajů.

116 Obdobná situace panovala v meziválečné VKS(b) – srov. M. FAINSOD, *Smolensk*, s. 79–80.

117 P. HEUMOS, „*Vybrňme si rukávy*“, s. 30. Heumos hovoří v souvislosti se sovětsko-socialistickým modelem společnosti v pounorovém Československu o jistém sepětí s tím, jak to „bylo dříve“, neboli například o přetrvávání tradičních kontextů sociálního jednání či hodnotových orientací.

118 K tomu nejnověji BRUNO LATOUR, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford 2007.

vlastními cíli a nepředává pouze příkazy v nezměněné podobě dál.¹¹⁹ Jestliže hovoříme o sítích, musíme k tomuto tématu připojit ještě jeden aspekt. V naší studii jsme konstatovali některá fakta, snažili jsme se rekonstruovat sociální či mocenský kontext a také jsme se pokusili interpretovat jeden text, jenž byl součástí diskurzu. Tyto tři registry mluvení o světě nevnímejme jako oddělené celky. Hranicemi faktů, mocí a narativů procházejí sítě, které jsou zároveň reálné, sociální i narativní. V zájmu zachování klasických vědeckých modelů sice hovoříme o událostech, makro/mikro-kontextech či diskurzích, ale k hlubšímu porozumění je třeba si představit tyto prvky propojené, tvořené tkanivem hybridních sítí.¹²⁰

Vraťme se ke stranickému školení v námi sledovaných organizacích, protože ještě nebylo řečeno vše potřebné. Bylo by dobré se podívat na to, jakým způsobem do podob DKV v organizacích zasahovaly nejbližší nadřazené okresní výbory strany. Můžeme předpokládat, a z některých pramenů to také vyplývá, že příslušníci organizací působících v krajských či okresních centrech byli vystaveni intenzivnější indoktrinaci.¹²¹ Některé vesnické organizace tento nižší zájem mohly vítat, jiné si naopak stěžovaly, že je okresní výbory zanedbávají.¹²² Protože se podrobněji zabýváme dvěma vesnickými organizacemi, nezůstaneme pouze u obecných konstatování, ale zkusíme se podívat, do jaké míry byly obě organizace během školení ovlivňovány příslušnými okresními orgány strany, které měly kontrolovat celý průběh DKV. V případě VO KSČ Brtnice tuto dohlížecí instituci představoval OV KSČ Jihlava. VO KSČ Břežany byla do konce roku 1948 podřízena OV KSČ Znojmo, od ledna 1949 pak přešla pod OV KSČ Mikulov. Funkcionáři okresních výborů měli organizacím kupříkladu radit při organizaci školení, školit vybrané organizace pro další ideologickou činnost či do organizací posílat své zkušené re-

119 Z. KONOPÁSEK, *Reflexní autobiografie*, s. 359-361. Konopásek nejčastěji cituje B. Latoura nebo J. Lawa, například BRUNO LATOUR, *The Powers of Association*, in: *Power, Action and Belief: A New Sociology of Knowledge?*, (ed.) J. Law, Keel 1986.

120 B. LATOUR, *Nikdy sme neboli moderní*, s. 17-18; s. 118. Latour píše o potřebě aplikovat antropologické přístupy i na soudobou evropskou situaci. Antropologové popisující vzdálené kultury, tzv. přírodní národy, neváhají v jedné monografii spojit mýty, genealogie, politické formy, techniky, tvary domů, náboženství, epopeje či rituály lidí, které studují. Tak zcela přirozeně vykreslují proměnlivé, dějinné i empirické sítě, ono bežešvé tkanivo utkané z přírody a kultury.

121 V případě DKV se například členům brněnských organizací dostalo masivní výchovy ve všech místních kinech, přičemž zde přednášely i stranické špičky, jakými byli na přelomu 40. a 50. let 20. století Otto Šling, Marie Švermová či Jaromír Dolanský. Podobně tomu bylo také v dalších velkých městech. K tomu srov. *Rovnost* ze 17. září 1948, s. 4; *Funkcionář* č. 21-22 z 9. listopadu 1948, s. 39.

122 Srov. NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 100/1 – Generální sekretariát 1945-1951, sv. 155, aj. 1004, vesnické organizace; *Rovnost* z 5. ledna 1949, s. 4.

ferenty pro případ, že by sama organizace ještě nedisponovala straníky schopnými přednášet na daná témata. Působení okresů na organizace není jednoduché sledovat. Ani v jednom případě nemůžeme hlouběji analyzovat zásahy okresních výborů do událostí v obou vesnických organizacích z dokumentů vzniklých v okresech, protože okresní agendy se pro dané období nedochovaly.

Nedbale vedené zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ Jihlava, které byly systematictěji vedeny až od dubna 1949, nám neumožňují provést výzkum v Brtnici.¹²³ Čerpejme alespoň z dochovaných brtnických záznamů. Víme, že brtničtí komunisté by zkušeného přednášejícího z okresu potřebovaly, avšak žádný se podle dochovaných zápisů ani do jednoho z brtnických stranických obvodů nedostavil. Mohlo to být zapříčiněno běžným vnitrostranickým neduhem, kdy okresní funkcionáři nenavštěvovali, jak by měli, příslušné základní organizace.¹²⁴ Současně měli jihlavští okresní funkcionáři v průběhu roku 1948 dost starostí se zorganizováním činnosti okresního aparátu, včetně systému školení na okresní úrovni a okresní politické školy, a proto asi nedisponovali takovým množstvím času a sil, které by jim umožňovaly výrazněji zasahovat do konkrétních organizací.¹²⁵ Jinými slovy, jihlavští nechali své brtnické spolustraníky tak trochu na holičkách.

V případě VO KSČ Břežany je situace s prameny příslušných okresních výborů ještě komplikovanější, neboť zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ Znojmo se dochovaly až od ledna 1949, a to Břežany do tohoto okresu již nepatřily.¹²⁶ Mohli

123 SOA Jihlava, fond č. 566, OV KSČ Jihlava, ka. 37. Zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ Jihlava leden-duben 1949. Musíme se smířit s tím, že zápisy z POV Jihlava končí v září 1948. Od ledna do 4. dubna 1949 se dochovaly jen tři zápisy schůzí POV KSČ. Nemůžeme si pomoci ani studiem krajských materiálů, protože zápisy z pléna i předsednictva KV KSČ Jihlava jsou dochovány až od roku 1950. Srov. MZA Brno, Inventář k fondu G 562-KV KSČ Jihlava 1946 (1948) – 1960, s. 12.

124 SOA Jihlava, fond č. 566, OV KSČ Jihlava, ka. 37. Zápis ze schůze předsednictva OV KSČ Jihlava z 16. srpna 1948. Na schůzi bylo konstatováno, že „schůze základních organizací nejsou navštěvovány, což je vinou funkcionářů a referentů“.

125 SOA Jihlava, fond č. 566, OV KSČ Jihlava, ka. 37. Zápis ze schůze předsednictva OV KSČ Jihlava z 12. července 1948. K 25. červenci 1948 se měla podle představ okresního vedoucího tajemníka Svobody rozběhnout okresní politická škola, ale členové POV KSČ upozorňovali na možné problémy se zahájením, které spočívaly například v tom, že ani jeden učitel dosud nedostal studijní materiály. Okresní politická škola zahájila své šestidenní běhy pro funkcionáře místních organizací až 18. října 1948, tedy pouhé dva dny před tím, než začal k brtnickým straníkům promlouvat Karel Vetchý. Srov. SOA Jihlava, OV KSČ Jihlava, fond č. 566, ka. 1. V. okresní konference OV KSČ Jihlava, 9.-10. dubna 1949 – brožovaná zpráva pro konferenci, s. 31.

126 SOA Znojmo, fond A-2, VO KSČ Břežany, ka. 36. Zápisy ze zasedání předsednictva OV KSČ Znojmo leden-prosinec 1949; ka. 8. Zápisy ze zasedání pléna OV KSČ Znojmo duben-prosinec 1949.

bychom si posloužit zápisy ze schůzí OV KSČ Mikulov, ale už je nám známo, že brežanské záznamy končí právě lednem 1949, takže ani tímto směrem se vydat nemůžeme. Musíme si opět vystačit jen s materiály brežanského původu. Zmiňovali jsme, že v rámci DKV z Jihlavy do Brtnice nikdo nezavítal. Situace v Brežanech byla odlišná. Ve vesnické organizaci nejdříve přednášel okresní referent Dvořák, k čemuž došlo zřejmě proto, že místní straníci nemohli, nechtěli nebo nebyli shledáni schopnými proslovit přednášku sami. Na konci roku 1948 referovali v Brežanech dva funkcionáři z Mikulova, kteří svá vystoupení pojali spíše organizačně-mocensky vzhledem k blížícímu se přechodu Brežan do jejich okresu. Návštěvy z blízkých okresů doplnila lednová přednáška Karla Vokoče z Prahy. Brežanští komunisté zužitkovali Vokočovu přítomnost k zprostředkování svých požadavků vůči centru, které se týkaly zlepšení kulturních poměrů uvnitř organizace i v celé obci. Jestliže se tedy brtničtí straníci mohli cítit zanedbávaní, což ale nemuseli vnímat jako úplné negativum, jejich brežanští soudruzi si na nezájem vyšších instancí stěžovat nemohli. V případě Vokočovy návštěvy snad dokonce dokázali osobní kontakt se straníkem, možná jen domněle disponujícím určitým kulturním a sociálním kapitálem, využít ve svůj prospěch.

K završení rekonstrukce průběhu DKV nám ještě zbývá načrtnout, jak bylo školení ukončeno a zhodnoceno. Při oficiálních příležitostech funkcionáři všech úrovní ventilovali svoji spokojenost s průběhem celé akce. Pochvalovali si například stoupající ideologickou úroveň členstva, zpevnění stranických řad, vyhledání množství nových uvědomělých funkcionářů a v neposlední řadě také zlepšení pracovní výkonnosti straníků v jejich civilních zaměstnáních.¹²⁷ Mohli jsme na případech dvou vesnických organizací KSČ sledovat, že uspokojení nebylo vždy na místě. Také materiály pro vnitrostranickou potřebu uváděly některé chronické nedostatky provázející celou kampaň. Sem například patřila neochota straníků číst politické brožury, neznalost organizačních materiálů a osnov školení mezi funkcionáři a jednateli organizací nebo pozdě podávaná hlášení o průběhu školení.¹²⁸ Výše jsme naznačili, že rovněž jednotlivá hlášení z krajů nepřinášela jen pozitivní zprávy: tábořský kraj začal školit až v listopadu 1948, v Brně zase po skončení prověrek členstva na počátku roku 1949 přišli funkcionáři o donucovací prostředek, kterým nutili členy na kurzy

127 Srov. brožuru pro V. okresní konferenci KSČ v Jihlavě (SOA Jihlava, fond č. 566, OV KSČ Jihlava, ka. 1. V. okresní konference OV KSČ Jihlava 9.-10. dubna 1949) a na druhé straně referát Václava Kopeckého na IX. sjezdu KSČ v Praze (Rudé právo z 29. května 1949, s. 4).

128 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 19/7 – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955, aj. 134, DKV 1948-1949.

docházet, což se projevilo na nižším zájmu o celou akci.¹²⁹ Do DKV se stále nedařilo nastálo zapojit většinu základních organizací. Centrální statistiky vycházející z hlášení stranických krajů Moravy a Čech udávaly, že školení probíhalo v průměru jen asi v 54% základních organizací.¹³⁰ Přes tyto potíže, z nichž některé byly opakovaně zveřejňovány i ve stranickém tisku, byly DKV po jedenácti tématech/běžích probíhajících mezi srpnem 1948 a červnem 1949 uzavřeny a ohodnoceny jako vcelku úspěšně završená kapitola v dějinách stranického školení, které sice nezasáhlo celé členstvo, ale proškoleny byly „statisíce členů“.¹³¹

Nyní nadešla vhodná chvíle, abychom se naposledy vrátili do námi zkoumaného regionu, konkrétněji pouze do Brtnice, protože pro Břežany nemáme k dispozici pramennou základnu. V obou brtnických stranických obvodech se až do dubna 1949 na členských schůzích neškolilo. Přítomní řešili jiné, organizační záležitosti: volby do funkcí, příprava dalších schůzí, prověřování, popřípadě lokální otázky typu brigád na místním hřišti. Až 8. dubna 1949 je v zápise z členské schůze I. obvodu VO KSČ Brtnice poznamenáno, že jeho předseda Karel Vetchý měl krátkou přednášku o vzniku dělnického hnutí a socialismu vůbec. Vetchý jednak docela příznavně přistoupil ke školení zcela mimo naplánovaná témata, jednak promluvil pravděpodobně o otázce, která mu byla osobně blízká. Jakýsi ideologický referát vyslechli i členové III. obvodu, a sice na schůzi 21. dubna 1949.¹³² Mohl se týkat základních bodů březnového dopisu ÚV KSČ všem členům strany, který hodnotil a vysvětloval politiku KSČ mezi VIII. a nadcházejícím IX. sjezdem strany. Dopis měl být také podkladem pro diskusi o nových úkolech při budování socialismu. Součástí této rozpravy mělo být i zhodnocení toho, jak si každý přítomný osvojuje znalosti marxismu-leninismu.¹³³ U tohoto dopisu se na chvíli zastavme. List byl

129 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 100/1 – generální sekretariát 1945-1951, sv. 188, aj. 1180; fond č. 19/7 – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955, aj. 134, DKV 1948-1949. Funkcionář č. 21-22 z 9. listopadu 1948, s. 41; Rovnost z 5. ledna 1949, s. 4.

130 Například lednové DKV na téma Lenin a leninismus proběhly jen v 55% základních organizací ležících v českých krajích. Nejvyšší hodnoty vykázal kraj Pardubice – 94,4%; nejnižší naopak kraj Gottwaldov – 25,4%. NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 100/1 – generální sekretariát 1945-1951, sv. 188, aj. 1180 – podklady pro IX. sjezd strany.

131 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 100/1 – generální sekretariát 1945-1951, sv. 188, aj. 1180 – podklady pro IX. sjezd strany.

132 SOA Jihlava, fond č. 1474, VO KSČ Brtnice, I. Úřední knihy: úřední kniha č. 1. (I. dílčí organizace) a úřední kniha č. 4 (III. dílčí organizace).

133 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 19/7 – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955, aj. 134, DKV-1948-1949. Pokyny k dopisu ÚV KSČ členům strany. Pokyny byly určeny zejména referentům a obsahovaly také témata k diskusi ke každé z devíti

pro svůj závažný obsah, zvyšující politickou úroveň členstva i organizací, určen k projednání na schůzích základních organizací a zároveň se stal hlavním tématem březnových DKV, během nichž měl být ještě hlouběji prostudován, a to zejména vzhledem k roli strany v zásadním přetváření domácí ekonomiky i celé společnosti během první pětiletky.¹³⁴ Přestože se opakovaně hovořilo o důležitosti dopisu, čemuž měly odpovídat i pečlivě připravené březnové DKV, pracovníci kulturně-propagačního oddělení ÚV KSČ zároveň připouštěli, že projednání dopisu na členské schůzi bude interpretováno jako plnohodnotná náhrada za samostatné školení v rámci DKV. Bylo dovoleno nahradit školení členskou schůzí. Mohlo se jednat o určité ulehčení práce nebo o ústupek skutečným poměrům v základních organizacích KSČ. V ústředí tak nemuseli kontrolovat a ve stranických buňkách organizovat dvě akce, nýbrž jen jednu. Jihlavský kraj hlásil centru, že dopis ÚV zde byl projednán jen na členských schůzích, aniž by tyto byly prohlášeny za součást školení. Kraj Brno zachoval podle svých zpráv tradiční strukturu a o listu se tam hovořilo jak na členských schůzích, tak v rámci DKV.¹³⁵ Byl-li dopis opravdu v obou krajích takto probírán a konaly-li se v jihlavském kraji ještě zvlášť DKV, nevíme. Dochované zápisy ze schůzí VO KSČ Brtnice žádné projednání dopisu nezaznamenávají. Navíc v nich od dubna 1949 nenalzáme ani další zmínky o indoktrinaci členstva.

Únorové téma školení bylo v námi zkoumaném regionu poslední výrazněji propagované téma DKV. Od března 1949 se o této formě základního školení přestala zmiňovat jihlavská Jiskra, a dokonce i aktivní brněnská Rovnost,¹³⁶ přestože program počítal s tím, že DKV budou probíhat až do června 1949.¹³⁷ V letních měsících tohoto roku se měly organizace věnovat přípravám na podzimní start tzv. roku

kapitol dopisu. Uvedme alespoň dva příklady vymezení debaty: a) „diskuse zhodnotí účast organizace v únorových událostech“; b) „jak členové strany ve svých pracovištích provedli očistu od rozkolníků“.

134 Rudé právo z 12. března 1949, s. 3. Rudé právo se během března 1949 věnovalo dopisu ÚV KSČ celkem šestkrát, Rovnost také šestkrát, jihlavská Jiskra však pouze jednou.

135 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 19/7 – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945–1955, aj. 134, DKV 1948–1949.

136 Poslední explicitní zmínku o DKV v Rovnosti nalzáme 16. března 1949, s. 3; Jiskra se naposledy o DKV zmiňuje 5. března 1949, s. 2. Poté se krajské deníky zaměřily na organizaci okresních a krajských konferencí a přípravu IX. sjezdu strany. Rudé právo přineslo 16. dubna 1949, s. 3, jediný a poslední příspěvek k dubnovému tématu DKV. Byl jím článek Č. Císaře s názvem *Marxismus-leninismus a národnostní otázka*.

137 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 19/7 – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945–1955, aj. 134, DKV 1948–1949; fond č. 100/1 – generální sekretariát 1945–1951, sv. 188, aj. 1180 – Rok stranického školení.

stranického školení, jehož průběh měl být díky nabytým zkušenostem oprostěn od nejhrubších chyb stíhajících DKV. Na jedné straně označovaly stranické špičky na veřejnosti průběh DKV za zdařilý, přestože samy věděly, že celá akce nedosáhla zamýšlených rozměrů ani hloubky a že bazální nedostatky ve znalostech marxismu-leninismu u řady straníků přetrvávají, na druhé straně už v březnu 1949 bylo zveřejněno, že „Dny komunistické výchovy samy o sobě nepostačují jako forma školení pro stálý ideologický růst našich kádrů“.¹³⁸ Ústřední orgány strany začaly promýšlet „novou, mnohem důkladnější formu školení členstva“,¹³⁹ jež by posunula kvalitu indoktrinace o krok dál. Tato nová forma byla později nazvána Rokem stranického školení (RSŠ). V mezidobí mezi skončením DKV a listopadovým zahájením ambiciózní kampaně prvního roku stranického školení neměly indoktrinační praktiky zcela zmizet. Pozornost se měla přesunout například na tzv. studijní kroužky základních organizací, kde by si členové strany prohlubovali znalosti nabyté při DKV.¹⁴⁰ Kupříkladu jihlavští funkcionáři se na krajské stranické konferenci usnesli, že do konce roku 1949 takovéto kroužky ustaví ve všech základních organizacích.¹⁴¹

Ani stranický tisk nepolevoval v masírování čtenářů prostřednictvím článků, které opakovaly požadavek stranického vedení, aby straníci ovládali „učení všeho učení“. Čtenářům byly kupříkladu připomínány usnesení ÚV KSČ z listopadu 1948, březnový dopis ÚV všem členům strany nebo projevy stranických špiček na IX. sjezdu strany v květnu 1949, které se zmiňovaly o nutnosti prohlubovat ideologické vzdělávání členstva. Stále se zdůrazňovalo, že řídicí úloha strany vyžaduje dokonalejší znalosti marxismu-leninismu a že „práce našich funkcionářů a členů bude taková, jaké bude jejich marxisticko-leninské uvědomění“.¹⁴² V okresech se činnosti spojené s indoktrinací zaměřovaly na vyhledávání a školení referentů přednášejících v organizacích referáty na aktuální témata, dále na zřizování stálých okresních politických škol, rozšiřování politické literatury nebo na instalaci a úpra-

138 Funkcionář č. 6 z 30. března 1949, s. 305-306.

139 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 100/1 – generální sekretariát 1945-1951, sv. 188, aj. 1180 – podklady pro IX. sjezd strany.

140 Funkcionář č. 6 z 30. března 1949, s. 305-306.

141 MZA Brno, fond G 562, KV KSČ Jihlava, ka. 1, i. č. 1. III. krajská konference KSČ v Jihlavě 7.-8. května 1949. Zpráva návrhové komise.

142 Citujeme z Rudého práva z 1. dubna 1949, s. 1. Další články týkající se školení můžeme nalézt v Rovnosti z 22. března 1949, s. 3 – o kurzu pro učitele OPŠ; Rovnost ze 17. dubna 1949, s. 4 – o vedoucí roli KSČ; Jiskra ze 16. července 1949, s. 2 – o individuálním studiu; Jiskra z 23. července 1949, s. 2 – o krajských politických školách; Rudé právo z 27. května a 29. května 1949, s. 4 – projev Slánského a Kopeckého na IX. sjezdu.

vu propagačních skříněk.¹⁴³ Vše mělo směřovat k zorganizování bezchybného nového indoktrinačního mechanismu, roku stranického školení, jehož náplň zčásti pokračovala v intencích DKV, ale současně je měla převyšovat jak organizačně, tak v ideologické hloubce.

Při ohlédnutí za textem, jenž si vzal za cíl rekonstruovat podobu a průběh prvního pouťového pokusu plošně proškolit všechno členstvo KSČ, je zapotřebí zobecnit a shrnout některé naše závěry. Nejprve bychom chtěli vypíchnout to, že celá akce zůstala oproti záměrům ústředí do značné míry na povrchu. Obě sledované organizace dávaly mnohdy přednost jiným, naléhavějším činnostem, než bylo ideologické vyzbrojování svých členů. Když už k indoktrinaci došlo, neprobíhala podle naplánovaných nároků stranického centra. Zjistili jsme, že na jedné straně stály více či méně formálně propracované představy stranických špiček a na straně druhé jejich modifikovaná (ne)realizace na lokální úrovni. Současně jsme zčásti analyzovali podobu stranických schůzí dvou vesnických organizací KSČ, a podívali se tak na činnost běžných straníků nedlouho po převzetí moci komunisty. Ukazuje se, že KSČ ve sledovaném období nebyla mocenským monolitem s bezpečně fungujícím příkazovým systémem směřujícím z centra do regionů, což ostatně mutatis mutandis platí pro celou československou společnost.¹⁴⁴ Opustíme-li dějiny vysoké vnitrostranické politiky či oficiální ideologie a budeme-li mít štěstí na pramenné doklady, zahlédneme na okrajích každodenní stranický život, který nepostrádal vlastní dynamiku ani místní specifika. To ale neznamená, a v předkládané stati jsme tak nepostupovali, že by bylo možné s větším úspěchem vycházet pouze z pramenů lokální proveniencce. Zvolili jsem takový postup, který se nejprve zabýval celkovou formou DKV naplánovanou v ústředí a posléze jejím průběhem a mocenským kontextem v Brtnici a Břežanech. Dále jsme podrobili interpretaci jeden z mnoha ideologických textů zveřejněný ve stranickém tisku, který vyšel za účelem odůvodnit a podpořit DKV. Všechny tři analytické registry – struktury, kontexty a diskurzy – nelze přísně oddělovat, existovaly a působily zároveň v rámci sítí aktérů s jejich zkušenostmi, očekáváními, intencemi a praktikami.

Na případných čtenářích této studie je, aby ji podrobili kritice, čímž by se posunula diskuse o minulosti KSČ po převzetí moci zase o něco dál. Jeden z problémů, s nímž jsme se potýkali a který ovlivnil závěrečnou podobu našeho textu, však přiblížíme čtenářům sami. Po celou dobu jsme byli omezováni nedostatkem pramenů

143 NA Praha, AÚV KSČ, fond č. 19/1 – oddělení stranických orgánů; krajské, městské a okresní konference, aj. 806 – Zpráva pro delegáty V. okresní konference KSČ okresu Brno I. 15.-16. dubna 1950, s. 11.

144 P. HEUMOS, „*Vybrňme si rukávy*“, s. 17.

z produkce základních organizací KSČ v námi sledovaném období. Když už jsme narazili na fondy VO KSČ Brtnice a Břežany, potýkali jsme se zase s nedostatkem pramenů z nejbližší nadřízených stranických orgánů (okres a kraj Jihlava; okres Znojmo). Předkládaný článek tedy nelze chápat jako vyčerpávající studii o podobě a průběhu DKV. Nakonec zůstalo u pokusu podívat se dovnitř lokálních sítí čerstvě vládnoucí organizace; tedy u kroku, který byl už od počátku směřován pryč od popisných politických dějin ústředních orgánů strany. Bylo by dobré, kdyby byly k oběma zkoumaným případům připojeny další studie z jiných základních organizací KSČ. Další stati věnované činnosti základních, popřípadě okresních organizací strany, umožnily lépe porozumět situaci uvnitř KSČ na přelomu 40. a 50. let 20. století.